

İSTANBUL AREL
ÜNİVERSİTESİ

ÇATIŞMA SONRASI DEVLET İNŞASI DENEYİMLERİ: SURIYE İÇİN ÇIKARIMLAR

ArelUSAM Politika Brifingi-002

ArelUSAM Politika Brifingleri Serisi

Genel Yayın Yönetmeni/Sorumlu Müdür

Prof. Dr. Oktay Bingöl

İstanbul Arel Üniversitesi Uluslararası Stratejik Araştırmalar Müdürü

Brifing No : 002

Çatışma Sonrası Devlet İnşası Deneyimleri: Suriye İçin Çıkarımlar

Yazar : Prof. Dr. Oktay Bingöl, İstanbul Arel Üniversitesi, oktaybingol@arel.edu.tr

İletişim Bilgileri

Adres : Türkoba, Erguvan Sk. No:26, 34537 Tepekent/İstanbul

Mail : arelusam@arel.edu.tr

Telefon : 0850 850 2735 / 1648-1647

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti.....	1
Bölüm-1 Çatışma Sonrası Devlet İnşası : Kavramsal Çerçeve	2
Bölüm-2 Vaka Analizleri.....	10
Vaka Analizi-I Afganistan’da Devlet İnşası (2001-2021): Savaş Ağaları ile İşbirliği ve Başarısızlık	11
Vaka Analizi-II Afganistan (2021-Günümüz): Taliban Emirliği ve İzolasyon Altındaki İslamcı Yönetim	14
Vaka Analizi-III Irak (2003’ten Günümüze): Dışarıdan Güdümlü Rejim Değişikliği ve Mezhepsel Devlet İnşası.....	18
Vaka Analizi-III Libya (2011–Günümüz): Rejim Değişikliğinden Sonra Merkezi Otoritenin Çöküşü.....	22
Vaka Analizi-V Güney Sudan (2011–Günümüz): Bağımsızlık ve İç Savaş	26
Bölüm-3: Suriye’de Devlet İnşası İçin Öğrenilen Karşılaştırmalı Dersler	30
Kaynakça.....	33

Yönetici Özeti

Çatışma sonrası devlet inşası, şiddetli bir iç savaştan sonra bir ülkenin hükümet kurumlarını ve toplumsal altyapısını yeniden inşa etme veya güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı süreci ifade eder. Devlet inşası, genellikle acil istikrardan uzun vadeli kalkınmaya kadar aşamalar halinde gerçekleşir. Düşmanlıkların sona ermesi ve bir barış anlaşmasıyla başlayan süreç, insani yardım ve düzeni sağlamak için geçici yönetim kurulması, müteakiben geçiş yönetiminin teşkilini içerir. Geçiş yönetimi ise seçimlerin yapılmasını sağlayıp bir anayasa hazırlanmasına imkân sunar. Süreç, hükümet kurumlarını yeniden inşa etmek, güvenlik sektörünü demokratikleştirmek ve hesap verebilirliği artırmak, ekonomik toparlanmayı başlatmak ve adaleti ve uzlaşmayı sağlamak gibi önemli faaliyetleri kapsar. Nihai hedef, devletin bağımsız bir şekilde işlev görebileceği ve çatışmaya geri dönüşün önlenebileceği barış ve kalkınmanın güçlendirilmesidir.

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, bir dizi ülke çatışma sonrası devlet inşası ve yeniden yapılanma sürecinden geçmiş, başarı ve başarısızlık arasında değişen sonuçlar elde edilmiştir. Bu uluslararası deneyimler, Hay'at Tahrir al-Sham (HTS) gibi İslamcı bir grup tarafından yönetilen Esad sonrası Suriye için önemli dersler sunmaktadır. Özellikle İslamcı yönetimleri içeren örnekler, radikal bir İslamcı rejimin meşruiyet, güvenlik, hizmet sunumu ve uluslararası etkileşim konularında karşılaşılabileceği zorluklara ışık tutmaktadır. 2003 sonrası Irak, 2011 sonrası Libya ve Güney Sudan'ın bağımsızlığı gibi seküler örnekler, dış destekli süreçler ile ülke içinde yönetilen süreçler arasında mukayese imkânı sağlamaktadır.

Müteakip bölümlerde, kavramsal çerçevenin çizilmesini ve güvenlik sektörü reformu (GSR), milis güçlerinin ve silahlı unsurların silahsızlandırılması, terhis edilmesi ve topluma kazandırılması (STT), hakikatleri araştırma ve uzlaşma süreçlerinin açıklanmasını izleyen beş vaka analizi yapılmaktadır. Bu politika brifinginde Suriye'nin yeni devlet inşasına katkı yapabileceği değerlendirilen Afganistan (2001-2021), Taliban dönemi Afganistan (2021-Günümüz), Irak (2003-Günümüz), Libya (2011-Günümüz) ve Güney Sudan (2011-Günümüz) krizleri seçilmiştir. Vakaların her biri arka plan, yeniden yapılandırma stratejileri, temel zorluklar, sonuçlar ve Suriye için çıkarımlar boyutlarıyla analiz edilmektedir.

Çalışmanın son bölümünde Suriye'de devlet inşası için öğrenilen karşılaştırmalı dersler yer almaktadır. Bu kapsamdaki dersler; 1) Güvenliğin ve hukukun üstünlüğünün ivediliği, 2) Kapsayıcı kurumlar oluşturmaya odaklanma gerekliliği, 3) Sıfırdan başlamak yerine temel devlet kurumlarının korunması ve iyileştirilmesi zorunluluğu, 4) Dış aktörleri idare etme ve uluslararası meşruiyet kazanmanın önemi, 5) Halka barışın ilk getirilerinin sunulması, 6) Uzlaşma ve adalet, 7) Sabır ve uyarlanabilir öğrenme başlıklarında sıralanmaktadır.

Analizler, çatışma sonrası devlet inşa süreçlerinin son yirmi yılının temkinli bir iyimserlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Barışa giden yol güvenlik zaaflarından siyasi dışlanmaya kadar barışı bozabilecek tuzaklarla dolu olduğu için dikkatli olunmalıdır. Vurgulanması gereken bir nokta; kusurlu da olsa barışın her koşulda iç savaştan iyi olduğu gerçeğidir. Bu nedenle genellikle olumsuzlukları içeren dersleri tartışırken barış süreçlerinin olumlu çıktılarını da yer verilmelidir. Esad yönetimi sonrası bir Suriye'nin, cihadist ve terörist geçmişiyle HTŞ liderliğinde kapsamlı bu sürecin ciddi zorluklarıyla başa çıkması gereklidir. Buradaki dersler Suriye liderliği için istikrarlı bir barış şansını en üst düzeye çıkaran ve başkalarının hatalarını tekrarlama riskini en aza indiren bir yol çizebilir ve nihayetinde Suriyelilerin savaştan kurtulmasını ve ülkelerini yeniden inşa etmesini sağlayabilir.

BÖLÜM-I

ÇATIŞMA SONRASI DEVLET İNŞASI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

ÇATIŞMA SONRASI DEVLET İNŞASI: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

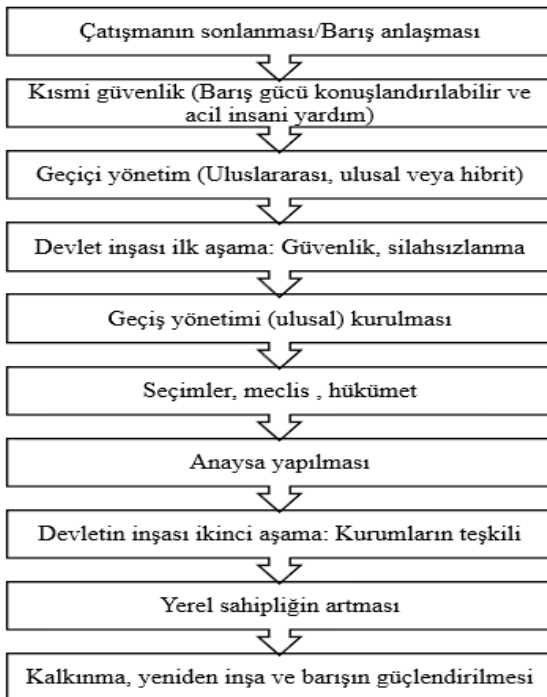
Tanım

Çatışma sonrası devlet inşası, şiddetli bir iç savaştan sonra bir ülkenin hükümet kurumlarını ve toplumsal altyapısını yeniden inşa etme veya güçlendirme kapsamlı sürecini ifade eder. Çatışmanın sona ermesini sağlamanın ötesine geçer; çatışmanın temel nedenlerini ele almayı ve sürdürülebilir bir barış için koşullar yaratmayı amaçlar; etkili ve meşru yönetim, hukukun üstünlüğü ve hizmet sunumu ve güvenlik mekanizmaları oluşturmayı içerir. Özünde, çatışma sonrası devlet inşası, genellikle gücün yeniden dağıtılmasını ve devlet ile vatandaşlar arasında yeni bir toplumsal sözleşme inşa edilmesini gerektiren, doğası gereği politik bir süreçtir (Barnett & Zürcher, 2009). Temel olarak güvenliği sağlama, yerel sahiplenmeyi ve meşruiyeti teşvik etme, kurumsal kapasite oluşturma ve çatışma sonrası kırılganlık ortamında topluma “zarar vermeyen” bir şekilde uluslararası desteği koordine etme gibi temel ilkelere dayanır. Sonuç olarak, başarılı devlet inşası, demokratik yönetim, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve eşitlikçi kalkınmayı kapsayan insan güvenliğini kalıcı bir barışın temeli olarak desteklemeyi amaçlar.

Devlet İnşa Sürecinin Aşamaları

Çatışma sonrası devlet inşa etme, acil istikrardan uzun vadeli kalkınmaya kadar aşamalar halinde gerçekleşir. Süreç genellikle düşmanlıkların sona ermesi ve bir barış anlaşmasıyla başlar, ardından barış güçlerinin konuşlandırılması, insani yardım ve düzeni sağlamak için acil yönetim (Geçici yönetim) gibi istikrar çabaları gelir. Sonraki aşama Geçiş yönetiminin teşkilidir. Bu aşamada, birden fazla devlet inşa faaliyeti paralel olarak ilerler; Hükümet kurumlarını yeniden inşa etmek, güvenlik sektörünü gözden geçirmek, ekonomik toparlanmayı başlatmak ve adaleti ve uzlaşmayı teşvik etmek. Sonuç genellikle seçimler yoluyla meşru bir yeni hükümetin kurulmasıdır. Bu aşamada yerel yetkililer daha fazla sorumluluk üstlendikçe uluslararası aktörler kademeli olarak geri çekilir. Nihai hedef, devletin bağımsız bir şekilde işlev görebileceği ve çatışmaya geri dönüşün önlenilebileceği barış ve kalkınmanın güçlendirilmesidir.

Şekil 1: Devlet inşası aşamaları

Soğuk Savaş sonrası dünyanın farklı bölgelerinde BM liderliğinde yapılan veya Batı'nın yönlendirdiği devlet inşası süreçleri liberal demokrasi ve piyasa ekonomisinin hızla yerleştirilmesinin barışı güvenceye alacağı yaklaşımına dayanıyordu ve "Liberal Barış İnşası" olarak adlandırılıyordu. Bu kapsamda 1990'larda çok sayıda BM misyonlarında, acele bir şekilde yürütülen ekonomik liberalleşme ve yapılan seçimlerin çatışma sonrası kırılğan toplumlarda gerginlikleri artırıp çatışmalara yol açarak barış süreçlerini istikrarsızlaştırdığı ortaya çıkmıştı.

Hızlı liberalleşme seçeneğinin sakıncaları "Liberalizasyondan Önce Kurumsallaşma (IBL)" yaklaşımını gündeme taşıdı. Buna göre devlet inşa süreçlerinde açık seçimler ve serbest piyasa uygulamalarına başlamadan önce güvenlik sağlanmalı, etkili bir idari yapı ile kurumsallaşmaya gidilmeli, düzenleyici yasal çerçeve kurularak yeniden inşa başlamalıdır (Paris, 2004). Bu yaklaşımda yapılacak reformların önceliklendirilerek ve aşamalandırılarak barış sürecinin daha istikrarlı ve sürdürülebilir hale getirilmesi mümkündür (Paris, 2004). Bu yaklaşım, gruplar arasında çekişmeleri yönetebilen ve hizmet sunabilen devlet kurumlarının kalıcı liberalleşme ve barış için ön koşul olduğu ilkesini vurgular.

Uluslararası aktörler devlet inşası için liberal girişimlere karar verdiklerinde ilgili ülkede güç ve etki sahibi yerel liderlerle iş birliği yaparlar. Bu yaklaşım "Yerel Güç Sahipleriyle Ortaklıkla Sınırlı Liberal Devlet İnşası" olarak tanımlanabilir. İş birliği yapılan aktörler aşiret/kabile liderleri, dinsel/mezhepsel liderler, milis grupların yöneticileri, savaş ağaları olabilir. Bu tür aktörler kendi çıkarlarını ve güçlerini koruyarak reformlara ve düzenlemelere rıza gösterirler (Barnett & Zürcher, 2009). Demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, insan hakları uygulamaları güç odaklarının çıkarlarına uymadığında sınırlı kalır. Dolayısıyla temel konular düzeltilmeden görünüşte bazı reformlar yapılır ve asgari yeterlilikte bir devlet inşası başarılabılır. Bu tür bir devlet yapısı kırılğan bir istikrar sağlamakla birlikte en azından acil insani yardım ve zorunlu hizmetlerin minimum düzeyde karşılanması mümkün olur. Bu performans çoğu durumda uluslararası aktörleri tatmin etmektedir.

Diğer bir yaklaşım devlet işlevleri ve kurumsal kapasiteye odaklanır. Bu yaklaşımda bir devletin on temel işlevi sıralanır: (1) Şiddet araçları üzerinde meşru bir tekel (güvenlik), (2) İdari kontrol, (3) Kamu maliyesinin sağlam yönetimi, (4) İnsan sermayesine yatırım (sağlık, eğitim), (5) Vatandaşlık hakları ve görevlerinin oluşturulması, (6) Altyapı hizmetlerinin sağlanması, (7) Piyasa kolaylaştırma ve düzenleme, (8) Kamu varlıklarının yönetimi, (9) Etkili kamu borçlanması ve (10) Hukukun üstünlüğü (Ghani ve Lockhart, 2008).

Çatışma sonrası bağlamlarda, bu kapasitelerin oluşturulması, devlet işlevselliğinin sağlanması ile meşruiyet ve otorite tesis edilmesi için hayati öneme sahiptir. Bu çerçeve, 1990'lardan itibaren yürütülen devlet/barış inşası girişimlerinden alınan derslerden oluşmakta, devlet inşası için bir kontrol listesi teşkil etmektedir. Bu çerçeve içinde uluslararası aktörlerin rolü, bu temel işlevlerin dengeli bir şekilde geri kazanılmasına yardımcı olmaktır. Örneğin, kalkınma için istikrarlı bir ortam yaratmak amacıyla güvenlik ve hukukun üstünlüğü, yönetim ve ekonomik yönetimle birlikte önceliklendirilir (Ghani ve Lockhart, 2008). Bu yaklaşım, devlet inşasının çok boyutlu olduğunu ve güvenlik, yönetim ve kalkınma görevlerinde eş zamanlı ilerleme gerektirdiğini vurgular.

Çatışma Sonrası Devlet İnşası Modelleri

Çatışma sonrası devlet inşasına yönelik modellerin; her birinin kendine özgü varsayımları ve zorlukları vardır. Ağırlıklı olarak yukarıdan aşağıya yaklaşımlar (liberal yaklaşım) ile aşağıdan yukarıya veya hibrit yaklaşımlar arasında devam eden bir tartışma vardır.

Liberal devlet inşası modeli, Batılı liberal kurumların istikrar ve kalkınma için evrensel olarak uygulanabilir olduğunu varsayar. Yukarıdan aşağıya doğası, dışradın müdahaleci özelliği nedeniyle yaygın olarak eleştirilmiştir. Eleştiriler, modelin genellikle yerel bağlamı yeterince dikkate almadan Batı modellerinin dayatılması ve böylece toplumun günlük ihtiyaçlarını karşılanması ve acil sorunların çözümünde başarısız olunmasına yönelmektedir (Richmond, 2006; Mac Ginty, 2010). Uzmanlar, liberal modelin yerel meşruiyetten yoksun yüzeysel bir düzen üretme eğiliminde olduğunu, standartlaştırılmış süreç akışının; seçimleri, bürokratik prosedürleri ve serbest piyasaları vurgularken, yerel barış ve adalet biçimlerini ihmal ederek "sayılarla barış"a eşitlendiğini; gerçek barışın dışarıdan ithal edilemeyeceğini veya tasarlanamayacağını belirtmektedir.

Bunun yerine, uluslararası aktörlerin ve yerel bağlamın arasındaki etkileşimin mümkün olacağı hibrit model daha uygun bir seçenek olarak dillendirilmektedir. Bu yaklaşıma göre, yerel aktörler pasif alıcılar değildir; aktif olarak sürece katılırlar, uluslararası projeleri sorgularlar, değiştirirerek kabul eder veya reddederler. Bu da hibrit devlet inşası biçimine yol açar (Mac Ginty, 2010). Model yerel katılımı, geleneksel anlaşmazlık çözümünü ve liberal çerçevelerin yerel bağlama uyarlanmasını teşvik eder.

Diğer bir model uluslararası yönetimdir. Bir anlamda modern bir vesayete benzer şekilde, yönetimin kapsamlı dış denetimini veya gözetimini içerir. Uluslararası otoriteler (BM veya koalisyonlar) devleti yeniden inşa etmek için geçici olarak egemen işlevleri üstlenirler (örneğin, Kosova ve Doğu Timor'daki BM misyonları). Uluslararası aktörler güvenliği de sağlar, kilit bakanlıkları veya mali işleri yürütür ve yerel yetkililere akıl hocalığı yapar, yetkiyi kademeli olarak geri verirler (Fearon & Laitin, 2004). Bu model, çatışma sonrası devletin çöküşünün ciddiyeti veya güvenilir yerel yönetimin yokluğu ile ilişkilendirilir, bu koşullar geçici uluslararası yönetimi istikrar sağlayan bir köprü haline getirir.

Tablo 1. Modellerin Karşılaştırma Matrisi

Model	Temel Özellikler	Riskler
Liberal Barış İnşası (Yukarıdan aşağıya)	Barışın temeli olarak liberal demokrasinin (seçimler) ve piyasa reformlarının hızla uygulamaya konulmasını vurgular. Uluslararası kuruluşlar (BM, vd.) tarafından yönetilir ve devlet inşasının (anayasal reform, insan hakları, özelleştirme vb.) standartlaştırılmış bir şablonu kullanılır. Batılı liberal kurumların istikrar ve kalkınma için evrensel olarak uygulanabilir olduğunu varsayar.	Dışarıdan dayatma olarak algılanırsa yerel sahiplenmeyi ve meşruiyeti zayıflatır. Acele edilirse istikrarsızlık riski artar. Hızlı seçimler ve ekonomik açılım zayıf kurumsal ortamlarda çatışmayı yeniden alevlendirebilir. Bu risklerden kaçınmak için liberalleşmeden önce daha güçlü kurumlara ihtiyaç duyulur.
Hibrit Barış İnşası (Yukarıya Aşağıya ve Yerel Entegrasyon)	Uluslararası ve yerel yaklaşımların bir karışımını savunur. Yerel katılımı, geleneksel anlaşmazlık çözümünü ve liberal çerçevelerin yerel bağlama uyarlanmasını (tek bir kalıba uymaktan ziyade) teşvik eder. Uluslararası aktörler yerel aktörlerle kontrolü paylaşır ve bu da küresel ve yerel olanın bir karışımı olan kurumlar ve normlarla sonuçlanır (örneğin, resmi hükümetin yanında toplum konseyleri).	Öngörülemez sonuçlar: Hibritlik, sonuçların bağlama göre büyük ölçüde değiştiği anlamına gelir; yerel güç yapıları (klanlar, himaye ağları) süreci ele geçirebilir. Güç dengesizlikleri devam edebilir: Uygulamada, uluslararası aktörler genellikle finansman ve gündemler üzerinde orantısız bir güce sahiptir ve bu da sürecin gerçekte ne kadar "yerel" olduğunu sınırlandırabilir. Uygulama zorluğu: Yerel ve uluslararası normları birleştirmek çatışmalara yol açabilir (hangi adalet sistemi galip gelir?) ve yüksek düzeyde sabır ve kültürel anlayış gerektirir.
Uluslararası Yönetim	Modern bir "vesayet" rejimine benzer şekilde, yönetimin kapsamlı dış denetimini veya gözetimini içerir. Uluslararası otoriteler (BM veya koalisyonlar) devleti yeniden inşa etmek için geçici olarak egemen işlevleri üstlenirler (örneğin, Kosova ve Doğu Timor'daki BM misyonları). Uluslararası aktörler güvenliği sağlar, kilit bakanlıkları veya mali işleri yürütür ve yerel yetkililere akıl hocalığı yapar, yetkiyi kademeli olarak geri verme planı yapar. Devletin çöküşünün ciddiyeti veya güvenilir yerel yönetimin yokluğu geçici uluslararası yönetimi istikrar sağlayan bir köprü haline getirir.	Yeni sömürgecilik veya gayrimeşruluk endişelerini artırır, yerel halklar ve liderler, yabancıların kontrolüne karşı isyan başlatabilir. Uzun sürerse, yerel kapasite ve büyümenin gelişmesi engellenebilir ve bağımlılık ortaya çıkar. Koordinasyon karmaşıktır. Çok uluslu yönetim yapıları bürokratik olarak kullanışsız olabilir ve çıkış stratejileri belirsiz olabilir. Bu da potansiyel olarak uzun vadeli işgal/kontrolle sonuçlanabilir.

Çatışma Sonrası Devlet İnşasında Temel Faaliyetler

Modellerinden bağımsız olarak, çatışma sonrası etkili bir devlet inşası, birlikte ilerlemesi gereken temel faaliyetleri içerir.

Kurumsal Gelişim ve Yönetim: Devlet kurumlarını inşa etmek veya yeniden düzenlemek, devlet inşasının merkezinde yer alır. Buna etkili yürütme kurumları (bakanlıklar ve yerel yönetimler), temsili bir yasama organı ve bağımsız bir yargı kurulması dahildir. Kamu mali yönetimi, kamu hizmeti yönetimi ve hesap verebilirlik mekanizmaları (yolsuzlukla mücadele kurumları, denetim otoriteleri) gibi temel yönetim kapasitelerinin geliştirilmesi gerekir.

Önemli bir ilke meşruiyettir: Kurumlar yalnızca iyi işlemekle kalmamalı, aynı zamanda halk tarafından adil ve hesap verebilir olarak görülmelidir. Pratikte bu, bürokratları eğitmeyi, yasal çerçeveleri yeniden düzenlemeyi ve anayasal tasarım için kapsayıcı istişareler yapmayı içerebilir. Daha fazla grubu karar alma sürecine dahil ederek kurumsal katılımı genişletmek, çatışmaya geri dönmeyi önlemek için hayati önem taşır (North vd., 2009). Uluslararası bağışçılar genellikle yardımlara bütçe şeffaflığı ve seçimlerin zamanında yapılması, insan haklarına uyulması gibi koşullar veya ölçütler ekleyerek yönetim reformlarını destekler. Nihai hedef, çatışmaları barışçıl bir şekilde yönetebilen, temel hizmetleri sunabilen ve sürekli dış denetim olmadan hukukun üstünlüğünü koruyabilen bir dizi temel kurumdur.

Güvenlik Sektörü Reformu (GSR): Güvenlik, diğer tüm devlet inşa faaliyetlerinin dayandığı temeldir. GSR, meşru şiddet üzerinde tekel sahibi olan profesyonel, hesap verebilir güvenlik güçleri oluşturmayı ve eski savaşıları terhis etmeyi veya entegre etmeyi içerir. Çatışma sonrası bir ortamda, bu genellikle orduyu ve polisi yeniden şekillendirmek, insan haklarını ihlal edenleri tasfiye etmek için personeli incelemek, askeri liderleri sivil otoriteye saygı duymaları için yeniden eğitmek ve denetim mekanizmaları (sivil savunma bakanlığı veya polis inceleme kurulları gibi) kurmak anlamına gelir.

Silahlı çatışmaların sonlandırılması ve barışın sağlanmasında önemli bir faaliyet alanı Silahsızlandırma, Terhis Etme ve Topluma Kazandırma (STT) (Disarmament, Demobilisation, Reintegration-DDR) olarak tanımlanmaktadır. STT gerçekte silah teslimi, silahlı örgütlerin militanlarının özel olarak hazırlanmış bölgelerde/tesislerde toplanması ve terhis/dağıtma, topluma yeniden giriş ve uzun dönemli topluma kazandırma olarak beş aşamalı bir programdır (Ball ve Goor, 2006, s.2).

STT, genellikle barış anlaşmalarının temel unsurlarından biri olarak belirlenmekte, çoğunlukla Güvenlik Sektörü Reformu (GSR) ile ilişkilendirilmektedir. STT'nin ikinci aşamasında terhis edilenlere destek paketleri uygulanır. Bu safha aynı zamanda Topluma Yeniden Giriş (Reinsertion) olarak adlandırılır. Bu safha uzun dönemli topluma kazandırma programı öncesinde terhis etme safhasında sağlanan yardımlardır. Amaç geçiş döneminde eski militan/milislerin ve ailelerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Yardımlar; yiyecek, barınma, sağlık hizmeti, kısa dönemli öğretim-eğitim ve geçici işi kapsayabilir. Topluma Kazandırma (Reintegration) ise çatışmalarda silahlı militan ve milis olarak katılanların sivil vatandaş statüsüne geçmeleri, devamlı iş ve gelir imkânı kazanmalarını kapsayan bir süreçtir. Topluma Kazandırma temel olarak açık uçlu sosyal ve ekonomik bir süreçtir, esas olarak yerel seviyedeki topluluklar içerisinde oluşur. Bu süreç bir ülkenin genel kalkınmasının bir parçasıdır, ulusal bir sorumluluktur ancak sıklıkla uzun dönemli dış yardımı da gerektirir. Topluma Kazandırma, uzun dönemli ve sürekli bir sosyal ekonomik kalkınma süreci iken Topluma Yeniden Giriş bir yıla kadar kısa ve geçiş dönemi amaçlı acil yardımlardır (Bingöl, 2022).

Dünyadaki çeşitli örnekler incelendiğinde üç farklı STT modeli görülmektedir. Modeller ilgili ülkenin koşullarına, karar vericilerin amaçlarına, çatışmanın ve barış sürecinin dinamiklerine, uluslararası aktörlerin yaklaşımlarına göre şekillenmektedir. Dışarıdan Müdahaleci STT, en yaygın modelidir. Özellikle uzun süreli iç savaşın yaşandığı ve devletin tamamen çöktüğü ülkelerde; BM, NATO ve AB başta olmak üzere uluslararası toplumun çatışmaya müdahale ederek durdurduğu ve dışarıdan barış inşa ettiği durumlarda uygulanmaktadır. Diğer bir model olan “Müzakere Gereği STT”, dış müdahalenin hiç olmadığı veya çok az olduğu, taraflar arası barış anlaşmasıyla yapılan STT’dir. Kuzey İrlanda sorununun 1998’de Good Friday Barış Anlaşması ile uzlaşılma STT’nin IRA ve diğer silahlı grupların silah bırakması ve örgüt yapılarını dağıtması bir örnektir. “Devlet Kontrolünde Koşulsuz STT” ise, devlet ile silahlı ayrılıkçı/isyancı-terörist grupların mücadelesini devletin kazandığı ve silahlı grupların koşulsuz teslim olması ile sonuçlanan süreç sonrası yapılan STT’dir. Sri Lanka’da 2009’da Tamil LTTE örgütü 2009’da tamamen mağlup olmuş, 11,664 LTTE militanı (600 civarında çocuk) Sri Lanka Ordusu’na teslim olmuştur (Sunday Observer, 2011).

Etkili adalet ve ceza sistemleri başka bir bileşendir: Mahkemeler anlaşmazlıkların ve suçların kanunsuz şiddet yerine yasalarla çözülebilmesi için yeniden inşa edilmelidir. Reform edilmiş bir güvenlik sektörü, devletin güvenlik sağlama yeteneğine olan kamu güvenini artırır ve bu da mültecilerin geri dönmesini ve ekonomik faaliyetlerin yeniden başlamasını teşvik eder. Ancak, GSR güçlü silahlı gruplara veya savaş ağalarına meydan okuyabileceği için politik olarak hassas olabilir. Başarılı GSR hem yukarıdan aşağıya bağlılık (güçleri profesyonelleştirmeye istekli liderler) hem de aşağıdan yukarıya güven oluşturmaya (toplum polisliği, yerel güvenlik diyalogları) gerektirir. Uluslararası barışı koruma misyonları genellikle başlangıçta bir “güvenlik şemsiyesi” sağlar, ancak sorumlulukları zamanla reform edilmiş yerel güçlere dikkatlice devretmelidirler.

Yerel Katılım ve Uzlaşma: Çatışma sonrası devlet kurma yalnızca üst düzey kurum tasarımıyla ilgili değildir; aynı zamanda tabandaki toplulukları da dahil etmelidir. Yerel katılım, yerel liderleri, sivil toplum örgütlerini, kadın gruplarını ve azınlıkları yeniden yapılanma çabalarının planlanması ve uygulanmasına dahil etmek anlamına gelir. Bu, kalkınma önceliklerini belirlemek için belediye toplantıları, topluluk odaklı kurtarma projeleri veya geleneksel otoriteleri resmi yönetim yapılarına (karar mahkemeleri, köy konseyleri) dahil etmek şeklinde olabilir. Bu tür bir katılım, inşa edilen devletin yerel ihtiyaçları ve değerleri yansıtmayı sağlayarak meşruiyetini artırmaya yardımcı olur. Ayrıca, eski muhalifler arasında güvenin yeniden inşa edilmesi uzun vadeli barış için hayati önem taşıdığından uzlaşmayı kolaylaştırır.

Gerçekleri araştırma ve uzlaşma komisyonları: Etnik gruplar arası diyalog programları ve çatışmanın anılması gibi faaliyetler, geçmişteki şikayetleri ele almak için takip edilebilir. Yerel aktörleri güçlendiren bir devlet kurma sürecinin kapsayıcı bir siyasi çözüm ve vatandaşların sahiplik hissettiği bir barışla sonuçlanma olasılığı daha yüksektir. Tersine, yerel katılımın eksikliği yabancılaşıma veya direnişe yol açabilir- örneğin, yerel geleneklerle çatışan yasalar veya politikalar ithal edilirse, topluluklar bunları görmezden gelebilir veya bozabilir.

İç savaşlar gibi uzun süreli ve şiddet seviyesi yüksek çatışmalar sona erdiğinde geride siyasal, sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla ağır bir yıkım kalır. Bir çatışma sürecinde ortaya çıkan zararlar, kişilere, grubun tüm üyelerine ve tüm ülkeye bedensel ve ruhsal boyutta ve altyapıya, kültürel değerlere yönelik olabilir. Zararlar, katliam ve soykırım gibi ağır eylemlerin sonucu olabilir. Zarar var ise, saldırgan (suçlu), mağdur ve kurban vardır. Bu itibarla devletler ya da grup liderleri arasında anlaşmaların imzalanması barışı garanti etmez. Toplumun tüm üyeleriyle yeniden bir arada yaşama isteğine sahip olmasını sağlamak zorlu bir süreçtir. Bu süreçte adaletin tesisi, kurbanların ve mağdurların zararının giderilmesi olmazsa olmaz gereklilik olarak belirir. Zararları ve mağduriyetleri gidermeye yönelik seçenekler; intikam almak, ilişkiyi bitirmek (fiziksel-duygusal), yeniden uzlaşmaktır. Toplum bir arada yaşamaya devam edecekse yeniden uzlaşmak (Reconciliation) tartışmasız temel seçenektir. Bu seçenek geçiş dönemi adaleti ile birlikte kalıcı barış için bir gerekliliktir.

Uzlaşma sürecinin adımlarının genel olarak, 1) Gerçeği ortaya çıkarma, 2) Saldırganlar tarafından verilen zararın tanınması, 3) Mağdur/kurbanlardan özür ve af dileme, 4) Mağdurların affetmesi, 5) Bir tür adaletin sağlanması, 6) Benzer olayların tekrar ortaya çıkışını engelleme, 7) İlişkiyi yeniden başlatma, 8) Zaman içinde güvenin yeniden inşasını kapsadığı kabul görür (Kriesberg, 2001; Lederach, 1995).

Gerçeklerin ortaya çıkarılmasında rol alan hakikati araştırma komisyonu; devam eden olaylardan ziyade geçmişe odaklanarak belirli bir zaman diliminde meydana gelen olayları araştırarak, devlet veya otorite tarafından yetkilendirilmiş geçici bir organdır. Komisyon çatışmadan etkilenen nüfusla doğrudan ve geniş çapta ilişki kurarak onların deneyimleri hakkında bilgi toplar, tespitleri ve tavsiyeleri içeren nihai bir rapor hazırlar (Hayner, 2011, s.11-12). Komisyonların nihai raporlarında insan haklarını ihlal eden ve suç işleyenler hakkındaki, kendilerine verilen yetki çerçevesinde (yetki yasasında belirtilmelidir) üç seçenek söz konusudur.1. Af, bağışıklık, 2) Cezai sorumluluk, kovuşturma ve yargılanma, 3) Cezai sorumluluktan sınırlı ve şartlı kurtulma.

Günümüze kadar kurulan komisyonlar farklı isimlere ve işlevlere sahiptir. Genel tip hakikat komisyonu olmakla birlikte, yedi türün içinde uzlaşma, soruşturma, adalet, insan hakları ve barış işlevli komisyonlar da bulunmaktadır (Tablo-2). Komisyonların çalışma süresi genel olarak iki yıldır.

Tablo 2 : Komisyon Tipleri ve Örnekleri

Komisyon tipi	Örnekler
Hakikat Komisyonu	El Salvador's Commission on the Truth Brazil's National Truth Commission
Hakikatleri Araştırma ve Uzlaşma Komisyonu	Liberia's Truth and Reconciliation Commission Canada's Truth and Reconciliation Commission
Hakikatleri Araştırma ve Adalet Komisyonu	Ecuador's Truth and Justice Committee
Barış Komisyonu	Uruguay's Commission for Peace
Soruşturma Komisyonu	Brazil's Commission of Inquiry
İnsan Hakları Komisyonu	Indonesia's Commission for Human Rights Violations
Kayıp Kişiler Komisyonu	Uganda's Commission of Inquiry into the Disappearances of People in Uganda
Kaynak: Bingöl, 2022.	

Devlet inşasına ağırlık veren yaklaşımların faaliyetlere verdiği önem ve öncelik sırası farklı olmasına rağmen, meşruiyet ve otoritenin sağlanması ile güvenliğin temini ve devletin hizmet sağlama kapasitesinin geliştirilmesi kapsamında kısa, orta ve uzun vadede yapılacaklar hakkında genel bir uzlaşma bulunmaktadır. Bu uzlaşma uygun bir çerçeve Tablo-3'te sunulmaktadır.

Tablo 3 : Çatışma sonrası yeniden inşa için genel çerçeve

Alan	Geçici/Kısa Vade	Orta Vade	Uzun Vade
1.AG: Askeri/Güvenlik	-Uluslararası barış gücü teşkili ve konuşlandırılması, Çatışan tarafların silahlardan arındırılması, Eski milislerin terhis edilmesi, Yasa dışı silahlı grupların dağıtılması.	-Yeni ulusal ordu teşkili, Polis in yeniden yapılandırılması.	-Ordu ve polis in etkinleştirilmesi.
2.PA: Politik/Anayasal	-Gruplar arasında siyasi uzlaşma, -Geçici ve geçiş hükümetleri teşkili, Anayasal reform, -İnsan haklarının geliştirilmesi, Seçimlerin yapılması.	-Devlet kurumlarının teşkili, Yerel yönetimlerin teşkili, Yargı reformu, İnsan haklarının geliştirilmesi.	-Merkezi ve devlet kurumları ve yerel yönetimlerin etkinliğinin sağlanması, İnsan haklarının ve hukuk düzeninin geliştirilmesi.
3.ES: Ekonomik/Sosyal	-İnsani yardım, sağlık, su, kanalizasyon, acil barınma, ulaştırma.	-Yeniden yerleştirilen halkın ve milislerin rehabilitasyonu, -Altyapının yeniden inşası, -Ekonomi yönetimi	-İstikrarlı makro ekonomik politikalar, Sürdürülebilir kalkınma, Dağıtım ve paylaşım adaleti.
4.P: Psikolojik	-İlk güvensizliğin yenilmesi.	-Barış ve adaletin çatışan önceliklerinin yönetimi.	-Psikolojik travmaların giderilmesi, Uzun vadeli uzlaşma.
5.U Uluslararası	-Barış süreci için kültürel olarak duyarlı destek.	-Ulusal otoriteye transfer.	-Bölgesel ve küresel yapılara bütünleştirme.

Kaynak: Bingöl, 2022, s.310.

BÖLÜM-II

VAKA ANALİZLERİ

VAKA ANALİZİ-I

AFGANİSTAN'DA DEVLET İNŞASI (2001-2021): SAVAŞ AĞALARI İLE İŞ BİRLİĞİ VE BAŞARISIZLIK

Kaynak: Pugwash Newsletter

Arka plan: 2001 yılında ABD liderliğindeki işgalin Taliban'ı devirmesinin ardından Afganistan'da, modern tarihin en iddialı uluslararası devlet inşa girişimlerinden biri başlatıldı. Uluslararası himaye altında yeni bir Afgan hükümeti kuruldu (2001 Bonn Anlaşması), milyarlarca dolar yardım yapıldı ve on binlerce NATO askeri ülkeyi istikrara kavuşturmak için konuşlandırıldı. ABD ve müttefikleri 20 yıl boyunca Afganistan'da terörle mücadele için yaklaşık 900 milyar dolar, yeniden inşası, kalkınma ve yönetim projeleri için yaklaşık 150 milyar dolar harcadılar (SIGAR, 2021). Hedefler başlangıçtaki terörle mücadeleden, ülkeyi özerk bir şekilde yönetebilecek ve güvence altına alabilecek bir Afgan devleti ve güvenlik güçleri inşa etmeye doğru evrildi. Eğitim, sağlık ve kadın hakları gibi sektörlerde önemli adımlar atıldı ve Afganistan'da birçok seçim yapıldı. Ancak ilerleme düzensiz ve kırılgan kaldı, başlangıçtan itibaren sahiplenme sağlanamadı.

Yeniden Yapılandırma Stratejileri: Afganistan'daki uluslararası strateji, ulusal kurumları (yeni bir anayasa, seçilmiş cumhurbaşkanlığı ve parlamento) hızla ayağa kaldırmaya, bir Afgan ulusal ordusu ve polisi kurmaya ve kalpleri ve zihinleri kazanmak için kalkınma yardımı sağlamaya odaklanmıştı. "Lider ülke" modelinde farklı donör ülkeler farklı bakanlıkları güçlendirmeye çalıştı ve projeleri yürütmek üzere on binlerce müteahhit ve STK bölgeye akın etti. Başlangıçta, yönetim kadar isyanla mücadele ve güvenliğe de odaklanıldı, 2012'de sayıları 26 olan il imar ekipleri (PRT'ler) askeri ve sivil çabaları birleştirdi (Mitchell, 2015). Daha sonra isyan büyüdükçe NATO asker sayısını artırdı (2009-2011) ve Afgan ordu ve polisini eğitmeye yöneldi. Bu çabalara rağmen ABD stratejisi genellikle tutarsız kalırken, kısa vadeli siyasi gündemler uzun vadeli yeniden yapılandırmalarını baltaladı (SIGAR, 2021). Yolsuzluk ve bağımlılık kökleşirken; Afganistan'ın savaş ekonomisi ve büyük yardım girişleri patronaj ağlarını besledi. Uluslararası yardımlar bir noktada Afganistan'ın kamu harcamalarının yarısından fazlasını karşılayarak devletin dış finansmana ne kadar bağımlı olduğunu gösteriyordu (International Rescue Committee, 2024).

Temel Zorluklar: Meşruiyet sağlanması ve etkili bir yönetim kurulması süregelen zorluklardı. 2001 sonrası süreç, Taliban'ı büyük ölçüde dışlamıştı ve savaş ağalarına dönüşmüş milis komutanlarının iş birliğine dayanıyordu. Ülkede yaygın yolsuzluk sürerken, yolsuzlukla mücadele programlarına yaklaşık 9 milyar dolar harcanmasına rağmen Afganistan dünyanın en yolsuz devletleri arasında yer almaya devam etti (SIGAR, 2021). Nitelikli güvenlik güçleri oluşturma çabaları yetersiz kaldı, onlarca milyar dolarlık güvenlik yardımına rağmen Afgan ordusu ve polisi disiplinsizlik, liyakatsizlik ve sadakat sorunlarıyla boğuşmaya devam etti. Daha da önemlisi, Taliban hiçbir zaman tam olarak etkisizleştirilemedi ve halkın şikayetlerini (kırsal yoksulluk, hükümetin yozlaşmışlığı, etnik gerilimler gibi) kullanarak destek bulmaya ve bölge kontrol etmeye devam etti. ABD, 2014'ten itibaren askerlerini azaltırken barış görüşmeleri sekteye uğradı ve Taliban sürekli toprak kazanmaya devam etti. Ülkede güvenlik tam olarak sağlamadığı için kalkınma gerekli bir şekilde yapılamadı ve yapılanlar da kök salmadı. Buna ek olarak, Afgan hükümetinin meşruiyeti hileli seçimler ve büyük şehirlerin ötesinde kamusal hizmetlerin yetersizliği veya hukukun işlerliğinin sağlanamaması nedeniyle zayıf kaldı. Uluslararası bağışçıların hizmet sunumunda genellikle STK'ları veya yüklenicileri kullanarak hükümet sistemlerini bypass etmesi kısa vadede verimli olsa da devletin vatandaşlarının gözündeki güvenilirliğini daha da azalttı.

Sonuçlar: Afganistan'ın uluslararası destekli yeniden inşası olumlu ve olumsuz sonuçlar doğurdu. Örneğin okul kayıtlarında özellikle 2021'e kadar kız çocukları için önemli artışlar, genişleyen medya ve sivil toplum ve daha iyi sağlık göstergeleri gibi gelişmeler kaydedildi (SIGAR, 2021). Ancak bu kazanımlar sürekli dış destek olmadan sürdürülebilir nitelik kazanamadı. NATO güçleri geri çekildiğinde ve yardımlar azaldığında, Batı destekli Afgan devleti Ağustos 2021'de şaşırtıcı bir hızla çöktü. Taliban ülkeyi ele geçirdi ve hükümetin ABD tarafından eğitilmiş güvenlik güçleri büyük ölçüde dağıldı. 20 yıllık çabalara karşın yaşanan başarısızlıktaki kilit faktörler arasında Taliban ile siyasi bir çözümün olmaması, zayıf yardım koordinasyonu, yolsuzlukla mücadele ve sürdürülebilirlik yerine harcamalara öncelik veren gerçekçi olmayan zaman çizelgelerinin dayatılması yer aldı. Nihayetinde, dışarıdan desteklenen Afgan devleti toplumda ve ekonomide derin köklere sahip olmadığından askeri ve mali destek çekildikten sonra kendi başına ayakta duramadı ve dağıldı.

Suriye için Çıkarımlar: Çatışma sonrası Suriye, Afganistan'daki sürecin hatalarından kaçınılmalı, çok fazla harcama veya hızlı resmi çıktılar yerine sürdürülebilir yönetim ve kapsayıcılığa öncelik vermelidir. Bazı kritik dersler şunlardır:

- Kapsayıcı Çözüm: Büyük bir isyancı gücü barış anlaşmasının dışında bırakmak (2001'de Taliban'ın dışlandığı gibi) çatışmaların tekrar başlamasına neden olmaktadır. Suriye'nin geçiş sürecine, muhtemel ayaklanmaları önlemek için mümkün olduğunca çok sayıda grup dâhil edilmeli ve uzlaşma amaçlanmalıdır.

- Bağımlılık Yerine Kurum İnşası: Dış yardım, dikkatli bir şekilde yönetilmediği takdirde bağımlılık ve yolsuzluk yaratabilir. Yardımlar Suriye kurumlarını ve yerel kapasiteyi güçlendirmelidir. Böylece dış desteğin azalması durumunda yönetim sürdürülebilir. Yolsuzlukla mücadele tedbirleri ve kapasitenin kademeli olarak geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır.

- Gerçekçi Zaman Çizelgeleri ve Taahhütler: Afganistan, devlet inşasının hızlı bir çözüm değil nesiller boyu süren bir çaba olduğunu göstermiştir. Uluslararası toplum ve Suriyeli liderler gerçekçi hedefler belirlemeli ve hemen bir dönüşüm beklemek yerine yönetim ve güvenlik sektörü reformu için uzun vadeli bir sürece hazır olmalıdır.

VAKA ANALİZİ-II

AFGANİSTAN (2021-GÜNÜMÜZ): TALİBAN EMİRLİĞİ VE İZOLASYON ALTINDAKİ İSLAMCI YÖNETİM

Kaynak: <https://apnews.com/article/afghanistan-taliban-takeover-three-years-what-to-know>

Arka plan: Ağustos 2021’de, yirmi yıl boyunca isyancı olarak savaştan Taliban, ABD/NATO güçlerinin çekilmesiyle Kabil’de iktidara geri dönerek Afganistan İslam Emirliği’ni yeniden kurdu ve ülkenin fiili otoritesini ele geçirdi. Bu geçiş, uluslararası destekli bir hükümetten, çatışmadan çıkan yerel ve İslamcı bir rejime geçişi işaret ediyordu. Taliban’ın yönetimi ele geçirmesi 40 yıl sonra ilk kez büyük çaplı bir çatışmayı sona erdirdi ama aynı zamanda insani ve ekonomik bir krizi de tetikledi. Yeni rejim kendisini dünya sahnesinde büyük ölçüde izole edilmiş buldu. Hiçbir devlet 2025 itibarıyla Taliban hükümetini resmen tanımadı ve Taliban’ın kadın haklarına yönelik ciddi kısıtlamalar ve ağır insan hakları ihlalleri gibi sert politikalarına tepki olarak Afganistan’ın varlıkları ve yardımları uluslararası bağışçılar tarafından donduruldu (Council on Foreign Relations, 2024).

Yönetişim Stratejileri: Taliban, iktidarı ele geçirmesiyle, yıllarca devlete karşı savaştıktan sonra devlet inşa etme göreviyle karşı karşıya kaldı. Taliban liderleri mevcut devlet kurumlarının ve bürokrasinin çoğunu muhafaza etmeyi seçti, ancak önceki hükümetle ilişkili birçok yetkiliyi tasfiye ederek yerlerine Taliban'a sadık kişileri veya din adamlarını getirdi. Taliban, İslami meşruiyeti ve otoriter kontrolü, şeriat hukukunun aşırı bir yorumunu yeniden uygulamaya koydu. Fazileti Teşvik ve Ahlaksızlığı Önleme Bakanlığı'nı yeniden kurdu ve ideolojik vizyonu ile tutarlı fermanlar (örneğin kadınların eğitimden ve çalışmaktan men edilmesi) çıkardı. Taliban aynı zamanda ülke içinde güvenilirlik kazanmak için temel hizmetleri ve güvenliği yeniden tesis etmeye çalıştı, ülke çapındaki iç savaşı sona erdirerek güvenlik alanında kısmen başarılı oldu. Taliban ile eski hükümet arasındaki çatışmalar durdu ve çatışmayla ilgili genel şiddet olayları önemli ölçüde azaldı (SIGAR, 2021). Bununla birlikte, sivillere ve azınlık gruplarına yönelik terör saldırılarını sürdüren IŞİD-K (İslam Devleti'nin Afganistan kolu) yeni güvenlik tehditleri ortaya çıkardı (Council on Foreign Relations, 2024).

Taliban rejimi başlangıçta yabancı "müdahalelerden" bağımsızlık söylemiyle kendi kendine yeterli milli ekonomi kuracağını ilan etmişti. Bu söylem Afganistan ekonomisinin 2021 öncesinde de büyük ölçüde dış yardıma bağımlı olduğu gerçeğini dikkate almamıştı. 2021'de uluslararası yardımların kesilmesiyle Afganistan ekonomisinin ana girdisi kayboldu ve Taliban gümrük gelirleri, uyuşturucu dahil yasadışı ticaret ve sınırlı ölçüde yerli üretime güvenmek zorunda kaldı. Bazı insani yardımlar BM ve STK'lar aracılığıyla devam etti, ancak kalkınma yardımı neredeyse tamamen durduruldu. Taliban, uluslararası tanınma ve dondurulmuş merkez bankası fonlarının serbest bırakılması için lobi faaliyetlerinde bulundu ancak insan hakları kaygıları nedeniyle uluslararası kabul asgari düzeyde kaldı. Sonuç olarak, Afganistan'da yeni hükümetin yeniden yapılanma veya hizmet sunma kapasitesi son derece sınırlıdır. Bu itibarla uluslararası kaynakların aktığı önceki devlet aygıtıyla tam bir tezat oluşturmaktadır.

Temel Zorluklar: Taliban'ın devlet inşa çabası meşruiyet ve kapasite eksikliği ile uluslararası izolasyon gibi ciddi zorluklarla karşı karşıyadır:

Meşruiyet ve Tanınma: Taliban rejimi hem yerel hem de uluslararası meşruiyet kazanmaya çalışmaktadır. Yurt içinde birçok Afgan çatışmaların sona ermesini memnuniyetle karşılarken, Taliban'ın dışlayıcı yönetimi ve özellikle kadınlara ve azınlıklara karşı sert uygulamaları halkın hoşnutsuzluğuna yol açmıştır. Uluslararası alanda ise rejimin kapsayıcı bir hükümet kurmayı ya da temel insan haklarına saygı göstermeyi reddetmesi ağır bir şekilde eleştirilmektedir. Bugüne kadar hiçbir devlet Taliban'ı resmen tanımamıştır. Varlıkların dondurulması, seyahat yasakları ve silah ambargosundan oluşan BM yaptırımları devam etmektedir (Global Sactions, 2025). Bu izolasyon Afganistan'ı yabancı yatırımlardan ve diplomatik destekten mahrum bırakmaktadır.

Ekonomik Çöküş ve İnsani Kriz: Ağustos 2021'den sonra yardımların kesilmesi ve yaptırımların uygulanmasıyla Afganistan ekonomisi çöküşün eşiğine gelmiştir. Uluslararası bağışçılar, enerji, ulaştırma ve sulama çalışmaları dahil olmak üzere 2,8 milyar dolardan fazla değere sahip çok sayıda projeyi durdurmuş ve çok azı yeniden başlamıştır (Crisis Group, 2024). Taliban'ın geri dönüşünden sonraki ilk aylarda milyonlarca insan yoksulluğa sürüklenmiş ve nüfusun yüzde 55'i akut açlığa maruz kalmıştır (International Rescue Committee, 2024). 2021 öncesi kamu harcamalarının yarısından fazlasını finanse eden dış yardımın aniden kesilmesi Afgan ekonomisini felç etmiştir (Council on Foreign Relations, 2024). Bunun sonucunda büyük bir enflasyon, işsizlik ve bankacılık krizi ortaya çıkmıştır. 2024 ortası itibarıyla BM'nin Afganistan için yaptığı yardım çağrısının yalnızca %25'i finanse edilmiştir (International Rescue Committee, 2024).

Yönetişim ve Beşerî Sermaye: Ani rejim değişikliği eğitilmiş Afganların ve devlet memurlarının, özellikle çalışması yasaklanan kadınların ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Taliban'ın idari kapasitesi sınırlıdır; kadrolarının çoğu çok az teknokratik deneyime sahip eski ve mevcut milislerdir. Eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri ciddi şekilde kısıtlanmıştır. Yetenekli profesyoneller ya yurtdışına kaçtığı ya da kamu görevlerinden dışlandığı için bir çeşit “insan kaynakları krizi” baş göstermektedir. Taliban'ın kendi içinde gruplaşmalar ve hizipçilik baş göstermiştir. Güvenliğin sağlanmasında da zaman zaman sorunlar yaşanmaktadır. İç savaş sona ermiş olsa da IŞİD-K'nin Kabil'deki bombalamalar dahil saldırıları devam etmektedir. BM de IŞİD-K'nin Afganistan'daki yapılanması ve faaliyetleri hakkında endişelerini dile getirmiştir (VOA, 2025). Ülke genelinde halkın artan şikayetlerinin derinleşmesi halinde büyük bir silahlı direnişin yeniden ortaya çıkma riski bulunmaktadır.

Sonuçlar: Yönetimi ele geçirmelerinden bu yana geçen yaklaşık üç yıl içinde Taliban ülke kontrolünü sağlama ve otorite tesis etmede kısmi bir başarı elde etmiş ancak bunun sosyo-ekonomik maliyeti yıkıcı olmuştur. Ülkenin büyük bölümünde suç ve çatışma azalmasına karşın baskıcı ve gerici bir düzen kurulmuştur. Taliban yönetimindeki Afganistan ekonomik olarak çökerken küresel sistemlerden büyük ölçüde kopmuştur. Taliban'ın özellikle kadın hakları ve kapsayıcı yönetim konularındaki çağdışı politikaları, uluslararası meşruiyet, tanınma ve yardım almasının önündeki en büyük engel olmuştur.

Ülkenin tüm göstergeleri olumsuzdur. Yoksulluk ve açlık rekor seviyelerde olup ülkenin gelecekteki sosyoekonomik kalkınması da tehlike altındadır. Mevcut durum değişmediği sürece Afganistan, kalıcı yardım bağımlısı, izole edilmiş ve unutulmuş bir kriz devleti olma riski taşımaktadır. Ayrıca uzun vadede genç, yoksul ve umuttan yoksun bir nüfusun gelecekte Taliban'a karşı bile isyan etmesi ülkenin yıkıcı bir iç savaşa tekrar girmesi olasılık dışı değildir. Dolayısıyla Taliban'ın çoğulculuktan ve küresel angajmandan kaçınan devlet kurma modeli, düzenlemeler yapılmadığı takdirde uzun vadede sürdürülemez görünmektedir.

Suriye için Çıkarımlar: Bir radikal İslamcı grup olan HTŞ tarafından yönetilen Esad sonrası bir Suriye'nin, İslamcı grup olan Taliban liderliğindeki Afganistan'ın karşılaştığı sorunların birçoğuyla karşı karşıya kalma riski yüksektir. Analizden çıkarılan önemli dersler şunlardır:

Uluslararası Katılımın Önemi: Afganistan örneği, güç kullanarak iktidara gelen ve aşırı politikalar uygulayan bir hükümetin ülkeyi şiddet kullanarak kısmen kontrol edebileceğini, ancak dış destek olmadan yönetmekte zorlanacağını açıkça göstermektedir. Suriye'nin ekonomisi de Afganistan'ınki gibi yardıma bağımlı ve savaştan zarar görmüş durumdadır. Birçok devlet tarafından halen terörist grup olarak tanımlanan HTŞ liderliğindeki bir Suriye, insan haklarına saygı ve kapsayıcılık olmadığında yaptırımlara maruz kalabilir. Bu da kritik fonları ve yeniden inşa yardımlarını dondurarak ekonomik çöküşe yol açabilecektir. Afganistan'ın akıbetinden kaçınmak için HTŞ'nin yönetimini ılımlı hale getirmesi ve uluslararası aktörlerle en azından şartlı bir angajman arayışına girmesi/devam etmesi gerekmektedir. İnsan haklarının korunması ve diğer gruplarla güç paylaşımı, uluslararası meşruiyet ve yardımın kilidini açmak için ön koşuldur.

Hizmet Sunumu ve Teknokratik Yönetişim: Taliban sorunlu olsa da işleyen bir bürokrasi devralmış ancak nitelikli personeli tasfiye ettikten ve kadınları dışladıktan sonra bürokrasinin etkin işleyişini devam ettirmekte zorlanmıştır. Suriye için temel hizmetlerin (su, elektrik, sağlık, eğitim) sürekliliğinin sağlanması kritik önemdedir. Kritik görevlere uzmanlıktan yoksun sadık kişileri getirmek yerine eski rejimden veya HTŞ dışı gruplardan deneyimli teknokratları yönetime dahil etmek hayati önem taşıyabilir. Kamu hizmetlerine yönelik kapsayıcı bir yaklaşım, kapasitenin korunmasına yardımcı olacaktır. Buna ek olarak, kadınların çalışmasının yasaklanması gibi ideolojik katılık devlet kapasitesine ve kalkınmaya doğrudan zarar vermektedir. Bu, ülkeyi yeniden inşa etmeyi amaçlayan HTŞ liderliğindeki bir hükümetin dikkate alması gereken önemli bir derstir.

Güvenlik ve İnsan Hakları Arasındaki Denge: Taliban ülkede ağır baskılar ve insan hakları ihlalleri pahasına kısmi bir güvenlik sağlarken sosyo-ekonomik maliyet ağır olmuştur. Suriye'de de uzun süreli ve yıkıcı bir iç savaşın ardından kanun ve düzenin tesis edilmesi en önemli öncelik olmakla birlikte; insan haklarına saygı ihlal edilmemeli ve sosyo-ekonomik süreçle bir denge kurulmalıdır. Korku ve baskıya aşırı güvenmek talepleri bir süreliğine bastırabilir, ancak meşruiyeti zayıflatır. Devlet şiddeti haklarından mahrum bırakılmış grupların şiddet içeren direnişe yönlenmesine ve nihayetinde geniş çaplı ayaklanmalara yol açabilecektir. Suriye'de kalıcı bir barış için güvenlik güçlerinin sadece ayrıcalıklı bir yönetici grubun aracı olarak değil, tüm toplulukları tarafsız bir şekilde koruyan ulusal kurum olarak hizmet etmesi gereklidir. Afganistan deneyimi, yönetilenlerin belli bir düzeyde rızası olmadan, askerî açıdan güçlü bir rejimin bile sürekli istikrarsızlıkla karşı karşıya kalacağını göstermektedir.

Özetle, Taliban'ın deneyimi savaştan zarar görmüş bir ülkeyi tek başına yönetmenin sürdürülemez bir yol olduğunu göstermiştir. Çatışma sonrası Suriye liderliği siyasi katılım, kapsayıcı yönetim, uluslararası normlara bağlılık ve geçim kaynaklarının restorasyonu için plan yapmalıdır. Aksi durumda hızla ekonomik felakete ve yeni bir çatışmaya sürüklenme riski bulunmaktadır.

VAKA ANALİZİ-III

IRAK (2003'TEN GÜNÜMÜZE): DIŞARIDAN GÜDÜMLÜ REJİM DEĞİŞİKLİĞİ VE MEZHEPSEL DEVLET İNŞASI

Kaynak: <https://www.spiegel.de/international/spiegel/ethnic-strife-divisions-deepen-in-iraq-a-442867.html>

Arka plan: Irak'ın çatışma sonrası yeniden inşası, 2003 yılında Saddam Hüseyin'in otoriter rejimini deviren ABD öncülüğündeki işgalle başladı. Müdahalenin önceden var olan Taliban karşıtı koalisyon üzerine inşa edildiği Afganistan'ın aksine, Irak'ta işgalci koalisyon işgalci otorite ve yeni bir devlet düzeninin sosyal mühendisi haline geldi. İlk dönem (2003-2005), Irak'ı yöneten ve radikal dönüşümler gerçekleştiren Koalisyon Geçici Otoritesi'nin (CPA) Irak Ordusu'nu dağıtması ve Baas Partisi'ni feshetmesinin yanı sıra Irak'ın yönetim yapılarını tamamen sıfırdan yeniden inşa etmeye çalışmasıyla geçti. Daha sonra bir Irak geçici hükümeti kuruldu ve 2005 yılında yürürlüğe giren yeni bir anayasa ile Şii Arap çoğunluk, Sünni Arap azınlık ve Kürtler arasında güç paylaşımına dayanan federal bir cumhuriyet kuruldu. Strateji demokratik kurumları, serbest piyasa ekonomisini ve adem-i merkezîyetçiliği hayata geçirmekti ve bu strateji büyük bir ABD askeri varlığıyla destekleniyordu (~170,000 askerle zirve yaptı). Erken dönemdeki iyimserliğe rağmen Irak, özellikle 2004-2007 yılları arasında yoğun mezhepsel şiddet ve isyana sürüklendi. 2014-2017 yılları arasında İslam Devleti'nin (İŞİD) yükselişiyle yeniden büyük bir çatışmayla karşı karşıya kaldı. Dolayısıyla Irak örneği, bölünmüş bir toplumda savaş sonrası yönetişimin tehlikelerini ve yeniden yapılanma sırasında hatalı politika kararlarının istenmeyen sonuçlarını göstermektedir.

Yeniden Yapılandırma Stratejileri: ABD ve ortakları Irak'ta yüz binlerce asker ve sivil personelden oluşan varlık ile yukarıdan aşağıya bir devlet inşası stratejisi izlemiştir. Stratejinin temel unsurları şunlardır:

Siyasi Tasarım: ABD'nin birincil hedefi geçici bir yönetim konseyi kurmak ve daha sonra etnik-mezhepsel kotalara (elit pakt yaklaşımı) dayanan seçilmiş organlar oluşturmak şeklinde belirlemiştir. 2005 Anayasası Kürt bölgesinin özerkliğini ve Bağdat'ta bir güç paylaşımı formülünü içeriyordu. Buna göre Irak'ın başbakanının Şii Arap, cumhurbaşkanının Kürt ve meclis başkanının Sünni Arap olması planlanmış, bu suretle tüm grupların yeni Irak'ın siyasetinde ve karar verme sisteminde pay sahibi olması amaçlanmıştı.

Güvenlik Sektörü Reformu ve Silahsızlanma: CPA'nın ilk işi "Baas'tan arındırma" kapsamında Mayıs 2003'te Irak ordusunun ve güvenlik güçlerinin lağvedilmesi oldu. Bu hamle on binlerce silahlı insanı aniden işsiz ve mağdur bıraktı (Bildt, 2016). Bu şekilde kısa süre sonra başlayan ayaklanmanın silahlı gücünün potansiyel kaynağı da oluşturuluyordu. Güvenliği sağlayacağı düşünülen bir adım güvenliği bozmuştu. Şimdi yaygın olarak büyük bir hata olarak görülen bu karar, sonraki yıllarda bölgeyi saran istikrarsızlığın kapısını da açtı. Oluşan boşlukta yağma ve isyan yaygınlaştı. Koalisyon güçleri ancak daha sonra yeni bir Irak ordusu ve polisi inşa etmeye odaklanabildi. Buradan çıkan ders; eski savaşçıları hızlıca ve sorumsuzca dağıtmak yerine dikkatli bir şekilde yeniden entegre etme ihtiyacıydı. ABD, hatasından geç te olsa ders aldı, 2007'de Sünni Uyanışı (Anbar aşiret savaşçıları El-Kaide'ye karşı savaşmak için seçildi) gibi programlar uyguladı ve bu programlar daha önceki bazı dışlayıcı uygulamaları tersine çevirerek isyanı bastırmada başarılı oldu.

Büyük Finansal Yatırım: Başta ABD olmak üzere uluslararası koalisyon Irak'ın yeniden inşası, alt-yapının onarılması, Irak ekonomisinin can damarı olan petrol üretiminin artırılması ve bakanlıkların yeniden kurulması için on milyarlarca dolar harcadı. Bir tahmine göre, ABD vergi mükellefleri ilk on yılda Irak'ın yeniden inşası projelerine 50 milyar doların üzerinde kaynak harcadı (Chinadaily, 2009). Ancak bu harcamaların çoğu iyi koordine edilmedi ve israf, dolandırıcılık ya da isyancıların boru hatları ve elektrik hatlarına defalarca saldırmasının sonucunda yok oldu.

Demokratikleşme ve Ekonomik Liberalleşme: Yeni Irak devleti resmi olarak demokratik olacak şekilde tasarlandı. Irak'ta 2005 itibaren genellikle düzenli olarak parlamento seçimleri yapıldı. Devlet kontrolündeki bir ekonomiden küresel yatırıma açık liberal bir ekonomiye geçiş için planlama yapıldı. Uygulamada, seçmenler etnik/mezhepsel kimliklerine göre hareket ettikleri için seçimler genellikle mezhepsel nüfus sayımını yansıttı, demokratik uzlaşıya dayalı sistem kurulamadı. Ekonomik reformlar yolsuzluk ve güvensizlik nedeniyle sekteye uğradı. Yine de Irak'ın petrol sektörü toparlandı ve hükümet bütçelerini destekleyen önemli bir gelir yarattı.

Temel Zorluklar: Irak'ın 2003 sonrası yeniden inşası güvenlik, siyasi ve sosyal zorluklarla karşı karşıya kalmıştır:

Güvenlik ve İsyan: Güvenlik kurumlarının erken çöküşü ve işgal güçlerinin başlangıçta boşluğu doldurmadaki yetersizliği, yaygın kanunsuzluğa (2003) ve ardından organize silahlı direnişe yol açtı. ABD birliklerine ve yeni kurulan Irak hükümetine karşı, haklarından mahrum bırakılma duygularıyla beslenen bir Sünni Arap isyanı ortaya çıktı. Bu isyan, Irak'ta El-Kaide'nin yükselişiyle birleşince Şii milislerin misillemesine yol açtı ve 2006'da ülke mezhepsel bir iç savaşa sürüklendi. Temel güvenliğin yeniden tesis edilmesi ihtiyacı uzun yıllar boyunca yeniden yapılanma gündemini meşgul etti. Ancak ABD'nin asker sayısını artırması ve Sünni aşiretlerin uyanışı (2007) projesinin uygulanmasından sonra şiddet önemli ölçüde azaldı. Ancak bu göreceli istikrar da kısa sürdü. 2014'e gelindiğinde El Kaide'nin küllerinden doğan IŞİD, mezhepsel fay hatlarını istismar ederek Irak'ın büyük bölümünü ele geçirdi ve IŞİD'e karşı ABD liderliğinde koalisyon harekâtı başlatıldı. Irak'ta çatışmaların tekrarlanması, devlet inşa sürecinde toplumsal gruplar ve güç odakları arasındaki uzlaşma eksikliğinin ve güç paylaşımının savaşı nasıl yeniden alevlendirebileceğini vurgulamaktadır.

Mezhepsel Yönetişim ve Meşruiyet: Irak'ta 2003 sonrası düzen, teoride çoğulcu olsa da mezhepçi kimlik siyasetinin hakimiyetine girdi. Çoğu İran'la bağlantılı Şii İslamcı partiler art arda seçimleri kazandı ve genellikle Sünnileri dışlayarak iktidar kaynaklarını kontrol etti. Özellikle Başbakan Nuri El Maliki (2006-2014) Şii kayırmacılığı ve toplu tutuklamalar ve Sünni siyasetçileri tutuklayarak/kriminalize ederek Sünni toplulukları yabancılaştırmakla eleştirildi (Al-Qarawee, 2014). Diğer taraftan ihtilafli bölgeler ve petrol gelirleri üzerinden Kürt-Arap gerilimi de tırmandı. Tüm bu olumsuzluklar siyasi elitlerin kapsayıcı bir hükümet sistemi geliştirmekte başarısız olduğu, siyasi sürecin kural ve uygulamalarına mezhepçiliğin yerleştiği, bu kapsamda Şiilerin devlet aygıtını ele geçirdiğini ve kurumların çıkarları çatışan partilerin hakimiyet alanına dönüştüğü bir duruma işaret etmektedir. Bu kapsayıcı yönetim eksikliği, birçok Sünni ve diğer grupların devleti gayrimeşru olarak görmesine ve bazılarının IŞİD gibi isyancıları desteklemesine neden oldu. Günümüzde de Irak'ın yönetimi etnik-mezhepsel himaye*kayırmacılık ve tahsisli kota sistemi ile nitelenmektedir. Bu dinamik liyakata dayalı ulusal bir yönetimin ortaya çıkışını engellemektedir.

Yolsuzluk ve Hizmet Sunumu: 2003 sonrası devlet inşası sürecinde Irak'ın petrol zenginliğinin olumlu ve olumsuz iki yüzü olduğu görülmüştür. Petrol geliri yeniden yapılanmayı finanse ederken, büyük yolsuzlukları da körüklemiştir. Zayıf kurumlarla birlikte paraya hücum, milyarlarca doların yolsuzlukla kaybedilmesine yol açmış ve bu da elektrik, su, sağlık gibi kamu hizmetlerinin yetersiz kalmasına neden olmuştur. Sık sık yaşanan elektrik kesintileri, işsizlik ve temel hizmetlerin eksikliği halkın protestolarına yol açmıştır. Petrol gelirlerinin ve uluslararası yardımların kamusal hizmetlere dönüştürülememesi vatandaşların güvenini aşındırmıştır. Buna ek olarak, İran, ABD, Körfez ülkeleri, Türkiye gibi dış aktörlerin Irak siyasetindeki etkisi, jeopolitiğe yönetim reformlarından daha fazla öncelik verilmesini gerektirmiştir.

Sonuçlar: Irak bugün kısmi bir başarı örneği olarak gösterilmektedir. Bir yandan, seçilmiş ve uluslararası alanda tanınan egemen bir Irak hükümeti vardır. Ülke tamamen parçalanmaktan kurtulmuştur ve önemli doğal kaynaklara sahiptir. Öte yandan Irak hala kırılgandır. Güvenlik büyük ölçüde bazıları İran tarafından desteklenen çeşitli milislere bağlıdır. Siyaset çalkantılı olup sık sık hükümet değişiklikleri ve koalisyon krizleri yaşanmaktadır. Irak insanı kendini haklarından mahrum hissetmektedir. 2003 sonrası kusurlu yeniden yapılanmanın insani maliyeti çok büyük olmuş, 2003 sonrası iç savaşta yüz binlerce Iraklı ölmüş ve çok daha fazlası yaralanmış/sakat kalmıştır. Irak'ta kalkınma gecikmiş, 2023 yılına gelindiğinde Irak'ın kişi başına düşen GSYH'si ve insani kalkınma göstergeleri pek çok açıdan 1980'lerdeki seviyesinin altında kalmıştır. 2017'de IŞİD'in uluslararası yardımla yenilgiye uğratılması Irak'ın çöküşün eşliğinden dönebileceğini göstermiştir ancak yönetim ve ulusal bütünlükle ilgili temel sorunlar çözülmemiştir. Özellikle kuzeydeki Kürt bölgesi, kendi ordusu ve hükümeti ile neredeyse ayrı bir devlet olarak davranmaktadır. Bu da 2003 sonrası kusurlu tasarımın kalıcı bir mirasıdır. Bu arada, güney ve orta Irak iklim ve altyapı krizleriyle boğuşmakta ve genç nüfus hesap verebilirlik ve iş talep etmeye devam etmektedir.

Suriye İçin Önemli Çıkarımlar: Irak'ın deneyimi, özellikle daha önce isyancı olan bir grup tarafından yönetilen bir çatışma sonrası Suriye için kritik dersler sunmaktadır:

Devleti Tamamen Yıkmaktan Kaçınılmalıdır: Belki de en açık ders, mevcut devlet kurumlarını tamamen tasfiye etmenin yanlışlığıdır. Irak'ta orduyu ve bürokrasiyi dağıtmak bir güvenlik boşluğu oluşturduğu gibi ve büyük bir mağdur, işsiz ve marjinalleştirilmiş kitle yaratarak iç savaşın insan kaynağını oluşturmuş ve iç savaşı ateşlemiştir. Suriye için, temel devlet kurumlarının sürekliliğini sağlamak çok önemlidir. Liderlik değişse bile, elektrik şebekesini nasıl çalıştıracağını veya sağlık hizmeti sunulmasını bilen çalışanların yerleri güvence altına alınmalıdır. HTŞ liderliğindeki bir Suriye, toptan tasfiye veya misilleme isteğine direnmeli; bunun yerine kurumları kademeli olarak denetlemeli ve yeniden şekillendirmelidir.

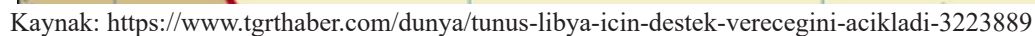
Ayaklanmayı Önlemek İçin Kapsayıcı Yönetim: Irak vakası, yönetimin kalıcı bir barışı güvence altına almak için tüm kilit grupları içermesi gerektiğini vurgular. Yeni düzende Sünnilerin marjinalleştirilmesi, on yıldan fazla süren bir ayaklanmayı beslemiştir. Suriye Sünniler, Aleviler, Kürtler, Hristiyanlar, vb. daha da çeşitlidir. Eğer Sünni İslamcı olan HTŞ gücü tekeline alır ve eskiden Esad'a bağlı olan Alevi toplulukları, laik Suriyeliler veya etnik azınlıkları dışlarsa, silahlı direnişle ve muhtemelen yeni ayaklanmayla yüz yüze kalması muhtemeldir. Bir güç paylaşımı düzenlemesi veya en azından azınlık haklarının korunması kritik öneme sahip olacaktır.

Güvenlik ve Reform: Güvenliği hızla sağlamak çok önemlidir. Ancak Suriye'nin meşru olarak görülmesi için güvenlik sektörünü de reform etmesi gerekir. ABD desteğiyle kurulan Irak'ın yeni ordusu, başlangıçta profesyonellikten yoksun olduğu ve mezhepçi olarak görüldüğü için zorlanmıştır. Suriye, çeşitli Esad karşıtı gruplardan savaşçıları yeni bir ulusal orduya entegre etmeyi ve diğerlerini STT (Silahsızlanma, Terhis, Yeniden Entegrasyon) programları aracılığıyla terhis etmeyi hedeflemelidir. Suriye'de mezhepçi bir ordu oluşturmaktan kaçınılmalı, farklı bölgelerden ve kültürlerden temsil sağlanmalıdır. Ayrıca, Suriye'nin büyük silah stoklarının güvenliğini sağlamak hayati önem taşımaktadır.

Dış Müdahalenin Azaltılması: Savaş sonrası Suriye, Irak gibi, bölgesel rakipler ile küresel güçlerin ilgisini çekmektedir. Irak, İran ve ABD rekabeti başta olmak üzere kontrol edilmeyen yabancı etkinin iç bölünmeleri derinleştirebileceğini göstermiştir. Suriye için çıkarılması gereken ders, yeniden inşa için ortak bir uluslararası çerçeve veya anlaşma veya tüm büyük aktörlerin imzaladığı BM destekli bir plan oluşturulmasıdır. Aksi takdirde vekalet çatışmaları barışın tesisi sürecinde bozucu etkiler oluşturacaktır. Uluslararası amaç birliği, çıkar uyumu ve destek ne kadar büyükse, yeniden inşa süreci o kadar başarılı olacaktır. Tersine, dış güçler rekabet eden Suriye gruplarını desteklerse Libya'da ve bir dereceye kadar Irak'ta olduğu gibi, devlet inşası baltalanacaktır.

Özetle, Irak'ın deneyimi, barışın inşa etmenin savaşı kazanmaktan daha önemli olduğunu kanıtlamıştır. Barış çabasında eski düzeni tamamen ortadan kaldırmak tehlikeli bir boşluk yaratabilir ve kapsayıcı politikalar olmadan yeni çatışmalar patlak verebilir. Suriye'nin çatışma sonrası liderleri, galibin adaletini veya sıfır toplamı dışlamayı takip etmek yerine, rekabet eden grupları ortak bir devlet çerçevesi altında birleştirmeye ve mevcut kurumlarda işe yarayanı korumaya odaklanmalıdır.

LİBYA (2011–GÜNÜMÜZ): REJİM DEĞİŞİKLİĞİNDEN SONRA MERKEZİ OTORİTENİN ÇÖKÜŞÜ

Yeniden Yapılanma Stratejileri-Yanlış Adımlar: Libya'nın durumunda, 2011 sonrası dönemde tutarlı bir yeniden yapılanma stratejisinin yokluğu belirgindir. Bazı önemli tespitler şu şekilde sıralanabilir:

Güvenlik Planının Eksikliği: Libya'da, önceki rejimin devasa silah stoklarının yağmalanması milis gruplarına ilave güç kazandırarak kendi aralarındaki uzun iç savaşa zemin hazırlayan önemli bir faktördü. Sorunun başlangıcı Kaddafi'nin devrilmesi sonrası milis grupları silahsızlandırma, terhis ve topluma entegre etmeye yönelik uluslararası veya ulusal bir planın ve girişimin olmamasıydı (Bildt, 2016). Bunun yerine, milis grupları ilave silahlar, yeni elemanlar, ekonomik kaynaklar temin ederek ve yabancı sponsorlardan destek alarak güçlendiler, bölge kontrolüne başladılar. Farklı yabancı güçlerin desteklediği grupların arasındaki sert rekabet ülkede güvenliği daha da kötüleştirdi.

Zayıf Geçiş Yönetimi ve Kurumları: Geçici hükümet ve sonraki seçilmiş organlar deneyim ve meşruiyetten yoksundu. Kaddafi, kendisine darbeleri önlemek için (Coup proofing) devlet kurumlarını kasıtlı olarak zayıf ve parçalanmış tutmuştu. Bu yüzden başlangıçta bürokratik kapasite yetersizdi. Yetkililer hemen profesyonel bir ordu veya polis kurmaya odaklanmak yerine, genellikle milisleri "devrim muhafızları" veya bakanlıklara bağlı birimler adını vererek resmileştirdiler ancak gerçek anlamda devlet çalışanı yapamadılar. Milisler kendi milis liderlerine ve aşiret reislerine bağlı olmaya devam ettiler. Libya'nın siyasi elitleri Misrata ve Zintan milisleri gibi bölgesel; İslamcı eğilimli gruplar ve İslam karşıtı gruplar gibi ideolojik çizgiler boyunca kutuplaştı. Devlet inşa sürecinin amaç ve içeriği hakkında bir fikir birliği olmadığı için geçiş sekteye uğradı. 2014'te seçim sonuçları konusundaki anlaşmazlıklar şiddete dönüştü ve ülkeyi etkili bir şekilde böldü.

Uluslararası Dikkatsizlik/Bölünme: NATO müdahalesinden sonra, uluslararası aktörler Libya'yı istikrara kavuşturmak için gerekli çabayı harcamadı. Örneğin Bosna veya Doğu Timor'dan farklı olarak, barışı güvence altına almak için sahada bir BM barış gücü yoktu. BM küçük bir siyasi misyon (UNSMIL) konuşlandırdı, ancak bu misyon sınırlı bir güce ve yetkiye sahipti. Çatışma yeniden alevlendiğinde, yabancı güçler taraf seçti. Mısır, BAE ve Rusya doğudaki güçlü adam General Halife Hafter'i desteklerken, Türkiye ve Katar Trablus hükümetini destekledi. Bu vekalet ilişkisi iç savaşı körükledi ve barış çabalarını karmaşıktırdı. Bununla birlikte 2019-2020'de, Hafter'in Trablus'a yönelik saldırısı geri püskürtüldüğünde, barış süreci ivme kazandı ve ateşkesle sonuçlandı.

Temel Zorluklar: Libya'nın yeniden yapılanma sürecindeki devam eden zorlukları şunlardır:

Güç Tekelinin Olmaması: Libya'da bir devletin temel özelliği olan meşru güç tekeli hâlâ eksiktir. Libya'da birden fazla rekabet eden silahlı koalisyon vardır. BM destekli hükümet içinde bile milisler fiili güce sahiptir (örneğin, Trablus'taki silahlı gruplar genellikle bakanlık kararlarını etkiler veya periyodik çatışmalara girer). Tek bir ulusal ordu veya entegre güvenlik yapısı olmadığı için istikrarsızlık hüküm sürmektedir. Bu parçalanma silahlı grupların belirli bölgeleri kontrol etmesine zemin hazırlayarak istikrarı daha da zayıflatmış, göçmen ticareti, sınır ötesi silah kaçakçılığı gibi kaçakçılık ağlarının oluşmasına yol açmıştır.

Kurumsal Bölünme ve Yönetim Boşluğu: Libya'nın doğu ve batısı o kadar parçalanmıştı ki paralel merkez bankaları vardı. Kâğıt üzerinde bir miktar birlik sağlanmış olsa da idari ve mali kurumlarda derin bölünmeler devam etmektedir. Büyük şehirlerin dışındaki hükümet hizmetleri yetersizdir. Birçok yerel topluluk, yönetim için aşiret yapılarına veya geçici yerel konseylere güvenmektedir. Libya'nın can damarı olan petrol geliri, sıklıkla ablukaların veya gruplar arasındaki anlaşmazlıkların konusu olmuş, ulusal bütçeyi ve yeniden yapılanma projelerini doğrudan etkilemiştir.

Kamu Güvenliği ve Altyapı: Çatışma ve yönetim kusurları elektrik, su ve ulaşım gibi altyapıya ciddi zarar vermiştir. Bunların onarımı ve yeniden inşası güvenlik ve istikrar gerektirmektedir. Libyalılar milis kontrol noktaları, kaçırılmalar ve çatışmalar nedeniyle güvensizlikle karşı karşıyadır. Temel güvenliğin ve hukukun işleyişinin sağlanmaması, 2011'den beri nüfusun büyük bir şikâyeti olmuştur. Ulusal güçlere güven olmadığına, insanlar ya koruma için yerel silahlı gruplarla ittifak kurmakta ya da risk altında kalmaya devam etmektedir.

-Barış İnşası ve Uzlaşma: Libya'da geniş bir uzlaşma süreci yürütülmemiştir. Savaş suçları için adalet mekanizması kurulmamış ve eski savaşçıları sivil hayata yeniden entegre etme sistemi oluşturulmamıştır. Birbirleriyle savaştan toplulukların karşılıklı nefret ve intikam duyguları güçlüdür. Bu durum diyalog veya geçiş adaleti yoluyla ele alınmadığı takdirde, toplumsal yapı parçalanmış olarak kalmaya devam edecektir.

Sonuçlar: Libya bugün kırılan bir güvenlik ortamında olan bir ülkedir. Ateşkes istikrarsız bir şekilde devam etmektedir. Birlik hükümeti mevcuttur ancak tartışmalıdır. Seçimler kurallar üzerindeki anlaşmazlıklar nedeniyle defalarca ertelenmiştir. Bununla birlikte 2020'den bu yana büyük çaplı çatışmalar yaşanmamaktadır. Petrol üretimi bir dereceye kadar toparlanarak birlik hükümetine kaynak sağlamıştır. Henüz kalıcı barıştan söz etmek mümkün değildir. Siyasi görüşmelerde herhangi bir anlaşmazlığın çatışmaların yeniden başlamasına yol açma riski vardır. Geçtiğimiz on yılın insan maliyeti yüksektir; binlerce kişi ölmüş, çok daha fazlası yaralanmış veya travma geçirmiştir. Libya, 2011 öncesi Afrika'nın en yüksek yaşam standartlarından birine sahip bir ülkeden, temel hizmetlerin karşılanamadığı ve yabancı müdahalesine açık bir ülkeye dönüşmüştür. Ayrıca, Libya'nın istikrarsızlığı sınırlarının ötesine taşarak komşu ülkeleri silah ve savaşçılarla doldurmuş, Mali'deki çatışmaya yol açmıştır.

Suriye için Önemli Çıkarımlar: Libya vakası, Suriye'nin çatışma sonrası senaryosu için çarpıcı dersler sunmaktadır:

Güvenlik Boşluğu Tehlikesi: En önemli ders, savaş sonrası bir güvenlik boşluğunu önlemektir. Bunu başarmak, aktif çatışma sona erer ermez ağır silahları toplamak, milisleri dağıtmak, entegre etmek ve düzeni sağlamak için bir plan olmasını gerektirir. İdeal olarak, tarafsız bir istikrar gücü (örneğin, bir BM veya bölgesel barışı koruma misyonu) erken geçiş döneminde rakip gruplar arasındaki silahsızlanmayı yürütebilir veya gözetim işlevi yapabilir. Libya örneği, milislerin silahlı ve kontrolsüz bırakılmasının düzenin çökmesine ve yeni bir savaşa yol açacağını gösteriyor. Suriye'de, çatışma sonrası dış aktörlerin vekil milisleri silahlandırmasından kaçınılmalı ve tek bir ulusal güvenlik yapısı oluşturulmalıdır.

Devlet İnşa Sürecinin Başlangıcındaki Odak Noktası: Libya'nın deneyimi, meşru yönetimin hızla kurulmasının yeniden inşa kadar önemli olduğunu veya yeniden inşanın bir parçası olduğunu vurgular. Suriye'de, kolektif kararlar almak için tüm kilit grupları (bir geçiş konseyi veya birlik hükümeti) içeren geçici yönetim düzenlemelerini proaktif bir şekilde kurulmalıdır. Libya'da, geçiş hükümetinin zayıflığı, gruplar arası güvensizliğin derinleşmesine yol açtı. Büyük gruplar tarafından kabul edilen ve uluslararası gözlemciler tarafından garanti edilen net bir yol haritası -yeni anayasa, seçimler vb.- Suriye'de gruplar arası güvensizliği önleyebilir.

Yabancı Etkisini Yönetmek: Suriye, Libya gibi, uluslararası rekabetlerin sahnesi olmuştur. Çatışma sonrası aşama, Suriye'nin egemenliği konusunda tüm dış aktörleri idare edebilecek sağlam bir diplomasi içermelidir. Yeniden yapılanma finansmanını ve desteğini koordine etmek için tarafsız bir kolaylaştırıcıya (BM) ihtiyaç duyulabilir. Dış güçlerin rekabetinin iç savaşı körüklediği Libya örneği ders vericidir. Suriye için kapsamlı bir çözümün başarılı olması için muhtemelen Rusya, Türkiye, ABD, İran ve Körfez ülkelerinden destek alması gerekir. Bu desteğin sağlanması temkinli ve kapsayıcı diplomasi gerektirir.

Parçalanmanın Önlenmesi: Libya doğu-batı yönetimlerine bölündü. Suriye'nin de benzer bölünmeye maruz kalmaması için büyük grupları ikna ve teşvik edecek adil güç paylaşımını içeren yönetim düzenlemeleri yapılmalıdır. Doğu Suriye'deki petrol gelirinin, uluslararası yardımları, limanlara erişimin eşit paylaşımının ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın sağlanması güçlü teşvik sağlayabilir. Etnik, dinsel ve mezhepsel gruplar kendilerini dışlanmış hissederse, özerklik ve dış himayeci arayışına yönelirler. Dolayısıyla Suriye'de tüm grupların haklarını ve geleceğini garanti eden ancak ulusal birliği koruyan dengeli bir anayasa kritik öneme sahiptir.

Özetle, Libya'daki başarısızlık Suriye için önemli dersler sunmaktadır: Savaş sonrası istikrar kendiliğinden gerçekleşmez. Güvenlik ve yönetişimin ortak olarak inşa edilmelidir. Süreçte boşluk bırakmak kötü sonuçları davet eder. Suriye'nin yeniden inşasında başarı, kolektif amaç birliği, kapsayıcılık ve barışı güvence altına almak için zamanında sağlam önlemler gerektirir.

VAKA ANALİZİ-V

GÜNEY SUDAN (2011–GÜNÜMÜZ): BAĞIMSIZLIK VE İÇ SAVAŞ

Kaynak: https://tr.123rf.com/photo_30566366_sudan-and-south-sudan-political-map-with-capitals-khartoum-and-juba-with-national-borders-most-impor.html

Arka Plan: Dünyanın en yeni ülkesi olan Güney Sudan, laik bir milliyetçi grup olan Sudan Halk Kurtuluş Hareketi/Ordusu (SPLM/A) tarafından yönetilen onlarca yıllık ayaklanmanın ardından Temmuz 2011’de Sudan’dan bağımsızlığını kazandı. Güney Sudan, ayaklanmanın galibi bir hareket tarafından yürütülen çatışma sonrası devlet inşasının ve bunun bir süre sonra yıkıcı iç savaşa dönüşmesinin tipik bir örneğidir. Bağımsızlık sırasında Güney Sudan’a önemli bir uluslararası destek verildi ve fon sağlandı. Ülkenin zengin petrol kaynağı da yeniden yapılanmayı mümkün kılıyordu. Bu faktörler Güney Sudan’ın geleceğine iyimser yaklaşımlara yol açmıştı (Hladik, 2015). Ancak bu avantajlara rağmen ülke, büyük ölçüde milis liderleri arasındaki güç mücadelesi nedeniyle, bağımsızlığından iki yıl sonra, Aralık 2013’te iç savaşa sürüklendi.

Farklı etnik gruplardan gelen Başkan Salva Kiir ile eski yardımcısı Riek Machar çatışmaya başladılar, kısa sürede artan şiddet kitlesel göçlere yol açtı. Bir süre durulan çatışmalar 2015'te yeniden başladı. 2018'de yeni bir barış anlaşması imzalandı ve bununla çatışma büyük ölçüde durdu, Kiir ve Machar'ın iktidarı paylaştığı bir geçiş birliği hükümeti kuruldu. Güney Sudan örneği bağımsızlığı kazanan isyancıların yeni bir devlette ulusal birliği, etkili yönetimi ve istikrarı sağlamasının yaşamsal zorluklarını gösteriyor.

Yeniden Yapılanma ve Devlet İnşa Stratejileri: Bağımsızlık döneminin ilk yıllarında (2011-2013), Güney Sudan ve uluslararası ortakları devlet inşası için çeşitli girişimler yürüttüler:

Sıfırdan Hükümet Kurumları Oluşturmanın Zorluğu: SPLM liderliğindeki hükümet, yeni bir ordu, polis, bakanlıklar, bir yasama organı ve yargı dahil egemen bir devletin tüm organlarını oluşturdu. Birçok isyancı lidere sadakati ödüllendirmenin ve çeşitli silahlı unsurları entegre etmenin karşılığı olarak valilik ve general rütbesi verildi. Ancak kurumsallaşma yüzeysel kaldı. Bürokrasi, çoğu liyakatten ziyade etnik kökene veya sadakate göre tahsis edilen pozisyonların ve kayırmacı-himayeci ilişkilerin üzerine inşa edildi. Petrol gelirlerinden oluşan büyük kaynak himaye edilenlere aktarıldı ve yaygın yolsuzlukla kıs sürede eridi.

Ademi Merkeziyetçilik ve Güç Paylaşımı: Bağımsızlığı yol açan 2005 Barış Anlaşmasında Sudan'ın birçok etnik grubu arasında güç paylaşımı öngörülmüştü. Güney Sudan, her biri yerel hükümetlere sahip 10 eyaletten oluşan merkezi olmayan bir sistem benimsedi. Ancak pratikte, Kiir yönetimindeki SPLM karar alma süreçlerine hâkim oldu ve siyasi rekabet arttığında, Kiir gücü manipüle etmek için eyaletleri yeniden düzenledi veya yeni eyaletler kurdu. Eyalet sayısı 10'dan 28'e ve ardından 32'ye yükseldi. Bu yaklaşım Machar'ın desteğini azaltmak için bölge sınırlarının manipüle edilmesi olarak görüldü. Kapsayıcı yönetim söylemi, kazananın her şeyi aldığı ve güveni zayıflatan eğilimlere yol açtı.

Güvenlik Sektörü Reformu ve STT: Güney Sudan'da en zor görevlerden biri çeşitli milislerin silahsızlandırılması, orduya, polise ve topluma entegrasyonuydu. İç savaş dönemindeki birçok milis, kapsamlı bir eğitim verilmeden veya araştırma yapılmadan ulusal orduya dahil edildi. Bu bir anlamda silahlı milislere rütbe ve maaş vererek barışı satın alma girişimi oldu. Yaklaşık 200.000 milisten oluşan oldukça büyük bir ordu ortaya çıktı. Ancak bu ordunun disiplini düşük, eğitimi yetersiz, etnik ve aşiret bağları baskın ve ulusal kimlikten yoksundu. STT programları da başarısız oldu; savaşçılar, silahsızlanmaya isteksizdi. Sonuçta Güney Sudan'ın güvenlik güçleri, siyasi liderler anlaşmazlığa düştüğünde kırılğan bir pazarlıkla bir arada tutulan eski isyancı gruplardan oluşan gevşek bir koalisyon olarak kaldı.

Yolsuzlukla Mücadele ve Kalkınma Planları: Uluslararası bağışçılar, kalkınma ve insani ihtiyaçlar için milyarlarca dolar harcadılar. Ülkenin tamamında çok yetersiz olan altyapı ve hizmet sunumu için plan ve programlar yapıldı. Uluslararası bağışçılardan mali kaynak geldikçe yolsuzluk yaygınlaştı. 2012'ye gelindiğinde, Güney Sudanlı yetkililerin muazzam miktarda parayı zimmete geçirdiğine dair raporlar ortaya çıktı. Öreğin Başkan Kiir, yetkilileri 4 milyar dolar çalmakla suçladı (Hladik, 2015). Yolsuzluk ve siyasi yozlaşma henüz zayıf olan kamuya güveni zedeledi. Yüksek harcamalara rağmen sağlık, eğitim vb. alanlardaki iyileştirmeler çok düşük düzeyde kaldı. Ülkenin büyük bölümünde elektrik, temiz su ve sağlık hizmetlerinden yararlanılamaması halkın hayal kırıklığını daha da artırdı.

Temel Zorluklar: Sürecin önemli zorlukları şunlardır:

Elit Güç Mücadelesi ve Etnik Bölünme: İç savaşın nedenlerinin başında iktidardaki SPLM içindeki anlaşmazlıktan kaynaklanan elit güç mücadelesi gelir. Etnik bir Dinka olan Başkan Kiir ile etnik bir Nuer olan Başkan Yardımcısı Machar arasındaki anlaşmazlık kısa sürede intikam cinayetlerine ve etnik bir katliama dönüştü. Bu durum, elit uyumunun kırılğanlığını ve çözülmemiş şikayetlerin tehlikesini ortaya koydu. SPLM, kuzeyde Sudan'a karşı birleşik bir cephe olarak hareket etmişti ancak bağımsızlık kazanıldıktan sonra iç fay hatları ortaya çıktı. Buradan alınacak ders, ortak düşman ortadan kalktığında, adaletli güç paylaşımı sistemi ve uzlaştırma mekanizmaları kurulmadığı sürece, galip bir isyancı koalisyonun kolayca parçalanabileceğidir. Güney Sudan'da, hizipler arasındaki tarihi güvensizliği gidermek veya SPLM'nin iç politikasını demokratikleştirmek için yeterli çaba gösterilmedi.

Devlet İnşa Süreci Engelleri: Güney Sudan'ın devlet inşa sürecinde; kötü yönetim, ulusal kimlik eksikliği, sifra yakın altyapı, kabilesel ve etnik gerginlikler, kayırmacılık ve kayırmacılıktan oluşan bir güç yapısı dahil olmak üzere önemli engeller mevcut olmuştur (Hladik, 2015). Uluslararası desteğe rağmen, bu köklü sorunlar işlevsel bir devlet yaratmayı engellemiştir. Bağımsızlığın hemen sonrasında hâkim olan “Sudan’a karşı savaştık” söyleminin ötesinde birleştirici bir ulusal kimliğin olmaması, zorluklar ortaya çıktığında siyasetin etnik çizgilere geri dönmesi anlamına geliyordu. Suriye de benzer şekilde, yıllar süren mezhepsel propaganda ve çatışmadan sonra, “Esad Yönetimine karşı devrim yaptık” söylemi yerine yeni bir ulusal kimlik oluşturma ihtiyacıyla karşı karşıyadır.

Çatışma Sonrası İnsani ve Ekonomik Çöküş: İç savaş tekrar başladığında Güney Sudan'ın kırılgan olan ekonomisi biraz daha kötüleşti; petrol üretimi düştü, enflasyon yükseldi, işsizlik arttı ve milyonlarca insan yerinden edildi. 2013'ten 2018'e kadar olan dönemde bazı bölgelerde yaşanan kıtlık, gıda ve su paylaşım çatışmaları, yağma, talan ve katliamlara yol açtı. Esasen, başlangıçtaki bağımsızlık vaadi bir kabusla dönüştü. Bu durum, siyasi şiddet yeniden alevlenirse kazanımların ne kadar çabuk tersine çevrilebileceğini gösteriyor. Bu bağlamda Suriye için de yaşamakta olan dönemin çok kritik olduğunu vurgulamak gerekiyor. Toplumsal şikayetler artarsa veya liderler kavgaya yönelirse, ülke yeniden krize girebilir ve yeniden yapılanma çabaları çöküntüye uğrar.

Sonuçlar: Bugün, Güney Sudan'ın 2018 Barış Anlaşmasına uygun olarak bir birlik hükümeti var, ancak her alanda gelişme oldukça yavaş ve barış kırılgan durumda. Ulusal ordu hala gerçek anlamda emir komuta ve gayret birliği sağlanmış bir ordu değil. Şiddet birkaç bölgede zaman zaman devam ediyor. Ulusal seçimler istikrarsızlık nedeniyle defalarca ertelendi ve şimdi 2026 için planlandı. Güney Sudan aşırı derecede fakir ve uluslararası insani yardıma bağımlı olmaya devam ediyor. Olumlu gelişme ise büyük ölçekli çatışma sonlandı ve yerinden edilmiş insanların bir kısmı evlerine geri döndü. Ancak Güney Sudan esasen halen “yoğun bakımdan” çıkmış değil ve bağımsızlığın otomatik olarak istikrar ve kalkınma getirmeyeceğinin çarpıcı bir örneğini oluşturuyor.

Suriye için Önemli Çıkarımlar: Güney Sudan'ın deneyimi Suriye için önemli dersler sunuyor:

Eski Muhalefetin Birliği: Suriye'nin geleceğinin inşası için Esat yönetimini deviren muhalif grupların birliği çok önemlidir. Galipler arasındaki bir güç mücadelesi, yeni biten savaş kadar yıkıcı olabilir. Bunu önlemek için tek bir grubun iktidarı tekeline almasını önlemeye yardımcı olabilecek mekanizmaların kurulması gerekiyor. Bunun başarılması BM ya da Arap Birliği gibi bölgesel örgütlerin arabuluculuk çabaları ve Suriye’de etkili olan yabancı devletlerin yapıcı/sorumlu davranmaları gerekiyor. Güney Sudan’da SPLM’nin iç demokratik mekanizmaları işlevsel olsaydı veya Machar’ın talepleri zorla bastırmak yerine politik olarak ele alınsaydı iç savaştan kaçınabilirdi. Suriye’de paydaşların paya sahip olmasını ve kimsenin yeniden isyan etmeye kalkışmamasını sağlamak için liderliği gruplar arasında rotasyona tabii tutmak veya bakanlıkları uzlaşıyla atamak gibi resmi güç paylaşımı da düşünülebilir.

Ulus İnşası ve Kapsayıcılık: Yeni Suriye yönetimi, kapsayıcı söylem, bölgeler arası eşitlikçi kalkınma veya muhalefet bayraklarını veya figürlerini ulusal sembollere dahil etmek gibi sembolik jestler yoluyla bölünmeleri aşan bir ulusal kimlik üzerinde çalışmalıdır. Güney Sudan, bağımsızlık mücadelesinin ötesinde güçlü bir birleştirici kimliğe sahip değildi ve kabile sadakatleri bu boşluğu doldurdu. Mezhep ve etnik köken mozağine sahip Suriye, “hepimiz Suriyeliyiz” gibi birlik anlatısını vurgulamalı, yeni devlet kurumlarına azınlıkları ve muhalifleri dahil etmelidir. Aksi takdirde, dışlanmış gruplar, intikamdan korkanlar veya marjinalleştirilenler gelecekteki çatışmaların kaynağı olabilir.

İyi Yönetişimi Erken Kurumsallaştırmak: Çatışmadan hemen sonraki dönem, yolsuzluk ve yozlaşma başlamadan önce reformların yapılabileceği zamandır. Güney Sudan'da, petrol geliri küçük bir elit gruba akmaya başladığında yolsuzluk hızla yerleşti ve reform fırsatı kaçtı. Suriye'de kaynakların ve bağışçı fonlarının en başından itibaren şeffaf bir şekilde yönetilmesi gereklidir. Bu kapsamda, yolsuzluk karşıtı organlar kurmak veya yeniden yapılanma projelerinde sivil toplum denetimini davet etmek çözüm olabilir. Halka erken bir aşamada bazı "barış temettüleri" (işler, hizmetler) sunmak da yeni düzene olan inancı güçlendirir. Yaşam koşullarını somut olarak iyileştirmedeki başarısızlık, Güney Sudanlıların bağımsızlıktan sonra elit zenginleşmesi dışında çok az değişiklik gördüğünde olduğu gibi, halkta huzursuzluk riski yaratır.

Güvenlik Sektörü Yönetimi: Çeşitli silahlı grupları tek bir disiplinli ulusal orduya entegre etmek son derece zorlayıcı ancak elzem bir görevdir. Güney Sudan'ın gerçek bir entegrasyon olmadan sadece güçleri birleştirme yaklaşımı olumsuz sonuçlar çıkarmıştır. Orduya katılanlar milis ve aşiret liderlerine sadık kalmaya devam etmişlerdir. Suriye, çeşitli isyancı milisler, Kürt güçleri vb. ile benzer bir çıkmazla karşı karşıya kalabilir. Yapılması gereken, komuta ve kontrolü basitleştirmektir. Ayaklanma döneminin üst düzey askeri liderlerini onore ederek maaş bağlayıp emekli etmek ve farklı gruplardan milislerin birleşik bir komuta altında birlikte hizmet etmesi için karma birimler oluşturmak bir seçenektir. Uluslararası ve bölgesel aktörlerin (BM, Arap Birliği ve komşu ülkeler) yardımıyla askeri ve polisi eğitmek ve profesyonelleştirmek, ordunun etnik/mezhepsel hatlarda parçalanma riskini azaltabilir. Ayrıca sivil kontrol de önemlidir. Askeri liderlerin darbelerden veya savaş ağalığından kaçınmak için yeni sivil hükümete tabi olması sağlanmalıdır.

Özetle, Güney Sudan bağımsızlık savaşını kazanmanın sadece bir başlangıç olduğunu gösteriyor. Asıl iş, kazananlar arasında barışı yönetmektir. Bu, her düzeyde hoşgörü, kapsayıcılık ve uzlaşma ihtiyacını vurgular. Esad sonrası bir Suriye için, Güney Sudan'ın hatalarından kaçınmak, devam eden kırılgan bir barış ile kan dökülmesine geri dönüş arasındaki fark anlamına gelebilir.

BÖLÜM-III

SURİYE’DE DEVLET İNŞASI İÇİN

ÖĞRENİLEN

KARŞILAŞTIRMALI DERSLER

SURİYE’DE DEVLET İNŞASI İÇİN ÖĞRENİLEN KARŞILAŞTIRMALI DERSLER

Afganistan ve Irak’tan, Libya ve Güney Sudan’a kadar uzanan yukarıdaki vaka çalışmaları faydalı içgörüler sunarken ortak temaları da ortaya koyuyor. Esad yönetimi sonrası HTŞ liderliğindeki Suriye için önemli dersler şunlardır:

1. Güvenliğin ve Hukukun Üstünlüğünün İvediliği: Güvenlik boşlukları, çatışma sonrası geçişler için ölümcüldür. Irak (2003) ve Libya (2011), silah stoklarını güvence altına almamanın, milisleri dağıtmanın veya yağmayı önlememenin barışı hızla çözebileceğini göstermektedir. Yeni Suriye hükümeti güvenli bir ortam yaratmayı önceliklendirmelidir. Bu, eski savaşıları güvenlik kurumlarına dahil etmeyi veya terhis etmeyi, gruplar arası uzlaş ve geçiş dönemi istikrarı sağlamak için uluslararası gözlemciler veya barış güçleri konuşlandırmayı içerebilir. Silahlı güç iktidara veya servete giden en hızlı yol olarak görüldüğü sürece, çatışma bir şekilde devam edebilir. Bu nedenle, meşru bir ulusal aygıt altında gücü tekelleştirmek ve tüm topluluklara güvenlik sağlamak birinci iştir.

2. Kapsayıcı Kurumlar Oluşturmaya Odaklanılmalıdır: Fiziksel yeniden inşa (yollar, binalar) önemlidir, ancak siyasi yeniden inşa çok daha kritiktir. Vakalar, tüm büyük grupların kendilerini temsil edilmiş olarak gördüğü kapsayıcı yönetimin çatışmanın yeniden başlamasını önlediğini vurgulamaktadır. 1990’larda Bosna’nın barışı güç paylaşımı suretiyle sağlandı; 2000’lerde Irak’ın barışı Sünnilerin dışlanması nedeniyle sarsıldı. Suriye’de İslamcı HTŞ liderliğindeki bir hükümet, geniş katılım sağlamak için teknokratları, azınlıkları ve muhalefet figürlerini devlet kurumlarına dahil etmelidir. Bu, gücün aşırı yoğunlaşmasını önlemek ve bölünmeye neden olmayacak merkezi olmayan yönetim düzenlemeleri oluşturmak anlamına da gelebilir. Devletin kendisi uygulanabilir değilse altyapıyı yeniden inşa etmeye para harcamak boşunadır. Bunun için siyasal yeniden yapılanma tasarımı önemlidir. Bu kapsamda anayasal tasarım, güç paylaşımı anlaşmaları ve etnik/mezhepsel gündemleri aşan hukukun üstünlüğü temellendirilmelidir.

3. Sıfırdan Başlamak Yerine Temel Devlet Kurumları Korunmalı ve Reforma Tabi Tutulmalıdır: Çatışma sonrası devlet inşa sürecinde eski rejimin tüm kalıntılarını temizlemek gibi bir işlemden kaçınılmalıdır. Kamu hizmetleri sunan ve güvenlik sağlayan kurumları tamamen ortadan kaldırmak kaosa ve uzmanlık kaybına yol açabilir. Bunun yerine, kurumları daha kapsayıcı ve hesap verebilir hale getirmek için reforma tabi tutmak uygun seçenektir. Irak’ın Baasçılığın ortadan kaldırılması deneyiminin acı sonuçları, önceki iktidar kurumlarının tamamen yok edilmesine karşı bir uyarıdır. Suriye’de birçok bürokrat ve memur yeni düzene hizmet etmek üzere işe alınabilir. Bu, hizmet sunumunda sürekliliği sağlayabilir. Ancak, yozlaşmayı ortadan kaldırmak ve profesyonelliği artırmak için reformlara ihtiyaç vardır. Amaç, eski rejimin en kötü uygulamalarından kurtulurken işlevselliğini koruyan daha yalın, liyakate dayalı bir devlet aygıtıdır. Bu tür bir görevin başarılması yerel olarak oldukça zordur, uluslararası örgütlerden, güvenilirliği ve tarafsızlığı kanıtlanmış hükümetlere bağlı olmayan kuruluşlardan destek almayı gerektirebilir (UNDP, Dünya Bankası, BM, Şeffaflık Örgütü vs.).

4. Dış Aktörleri İdare Etmek ve Uluslararası Meşruiyet Kazanmak Önemlidir: Önceki bölümlerdeki tüm analizler, dış aktörlerin olumlu ve olumsuz güçlü rolünü gösterir. Uluslararası yaklaşım birliği ve destek, Doğu Timor veya Bosna’da olduğu gibi yeniden inşayı büyük ölçüde kolaylaştırırken, Libya ve Afganistan’da olduğu gibi vekalet savaşları ve izolasyon, süreci başarısızlığa uğrattır. Suriye için, Rusya, ABD, Türkiye, İran, Körfez ülkeleri gibi dış aktörler arasında çatışma sonrası geçiş olumlu destek sağlanması ve anlaşmazlıkların diplomasiyle çözümü konusunda anlayış birliği belirleyici olacaktır.

HTŞ liderliğindeki bir Suriye'ye uluslararası kamuoyunda halen şüpheyle bakılmaktadır. Ancak yeni hükümetin terör gruplarına güvenli liman vermeyeceği ve temel uluslararası normlara saygı göstereceği hususunda dünyaya güvence vermesi ve yapıcı diplomasi yürütmesi algının olumluya dönmesini sağlayabilir. Olumlu algı ve güvenle birlikte uluslararası yardım ve tanınma devlet inşa sürecine başlangıçtan itibaren katkı yapar. Kısmi yaptırımların hafifletilmesi veya seçici angajman bile yeniden yapılanma umutlarını önemli ölçüde iyileştirebilir. Bu nedenle, Suriye'nin yeni liderleri ideolojik katılık ve kutuplaşmadan kurtulmalı, uluslararası beklentileri karşılamalıdır.

5. Halka Barışın İlk Getirileri Sunulmalıdır: Savaştan sonra kamu desteği değişken olabilir; insanlar günlük yaşamda iyileşmeler bekler. Tekrar eden bir olgu, yeni yönetim temel ihtiyaçları karşılayamadığında halkın hayal kırıklığının başlamasıdır. Örneğin, Güney Sudan ve Irak'ta, yolsuzluk ve kötü hizmetler meşruiyet kaybına yol açmıştır. Bu nedenle, Suriye'nin geçiş döneminde hizmet kalitesini ivedilikle artıracak etkili projeler için bir plan olmalıdır. İç savaşta hasar gören bölgelere hemen elektrik vermek, hastanelerin ilaç stoklarını tamamlamak, okulların yeniden inşasına başlamak örnek projeler olabilir. Milis yapılarından terhis edilen gençler için istihdam programları hem altyapının yeniden inşasına katkı sağlayabilir hem de huzursuzluğa yol açabilecek işsizliği önleyebilir. Halkın ilk 1-2 yıl içinde barışın somut faydalarını görmesi, yeni yöneticilerin eskisinden daha iyi olmadığını iddia edebilecek bozucuların söylemlerini geçersiz kılabilmenin anahtarıdır. Bağışçı fonlarının hesap verebilir ve şeffaf kullanımı da somut fayda sunmaya yardımcı olacaktır. Suriyeliler geçmişin yolsuzluğunun tekrar yapılamayacağına emin olmalıdır.

6. Uzlaşma ve Adalet: Çatışma sonrası toplumlar genellikle geçmişin travmaları ve devam eden şikayetlerle nasıl başa çıkacakları konusunda çıkmaza girerler. Genel aflar kısa vadeli istikrara yardımcı olabilir ancak mağdurları üzer ve kızdırır. Geçmişte işlenen suçlara yönelik cezalandırıcı yaklaşımlar adil olabilir ancak bölünmeyi sürdürme riski taşır. Dengeli bir yaklaşım arayışında hakikat ve uzlaşma komisyonları kurulması, ağır suçluların yargılanmaları, toplumlar düzeyinde diyalog süreçleri yaraları iyileştirmeye yardımcı olabilir. Ruanda'da iç savaştan sonra, kusurlu olsa da intikam döngülerini önlemeye yardımcı olan adalet ve uzlaşma çabaları geldi. Suriye'nin geçişi de benzer şekilde mezhepsel katliamlar, kimyasal saldırılar gibi savaşın travmasıyla başa çıkmak için ulusal uzlaşma mekanizmalarına öncelik vermelidir. Bu aynı zamanda mülteci dönüşleriyle de bağlantılıdır. Milyonlarca Suriyeli yeni hükümeti eve dönmenin güvenli olup olmadığına göre yargılayacaktır. Adalet güven geri dönüşleri teşvik edebilir. Bu nedenle, toplum düzeyinde barış inşa etmek elitler arası siyasi anlaşmalar kadar önemlidir.

7. Sabır ve Uyarlanabilir Öğrenme: Son olarak, bir meta ders, devlet inşasının uzun, doğrusal olmayan bir süreç olduğudur. Son 20 yılın uluslararası deneyimleri, birkaç hızlı kazanımı göstermekle birlikte süreçlerde gerilemeler de yaygındır. Afganistan'ın 20 yıllık çabası 2021'de çökmüştür, Libya ve Güney Sudan barışın oldukça uzağındadır, Irak halen kırılgandır. Suriyeli paydaşların ve uluslararası ortakların gerçekçi zaman çizelgeleri belirlemesi ve stratejileri uyarlamaya hazır olması önemlidir. Süreç boyunca hatalar yapılsa da kritik olan öğrenmek ve düzeltici tedbirler almaktır. Barışın ucuz ve kolay inşası mümkün olmadığından Suriye'nin uzun vadede mali ve insan gücü kaynaklarına ihtiyacı vardır. Suriyeliler ve müttefikleri, çatışma sonrası ilk on yılı, aşırı iddialı vaatlerden kaçınarak ancak yönetimi ve güveni istikrarlı bir şekilde iyileştirerek istikrarlı bir devletin temellerini atmak olarak ele almalıdır.

Sonuç olarak, çatışma sonrası devlet inşa süreçlerinin son yirmi yılı temkinli bir iyimserlik gösteriyor. Barışa giden yol güvenlik zaafılarından siyasi dışlanmaya kadar barışı bozabilecek tuzaklarla dolu olduğu için dikkatli olunmalıdır.

Şunu da belirtmek gerekir: Kusurlu da olsa barış her koşulda iç savaştan iyidir. Bu nedenle barış süreçlerinin olumlu çıktılarına da odaklanılmalıdır. Esad sonrası bir Suriye'nin, cihadist ve terörist geçmişiyle HTŞ liderliğinde kapsamlı devlet inşa sürecinde ciddi zorluklarla başa çıkması gereklidir. Buradaki dersler Suriye liderliği için istikrarlı bir barış şansını en üst düzeye çıkaran ve başkalarının hatalarını tekrarlama riskini en aza indiren bir yol çizebilir ve nihayetinde Suriyelilerin savaştan kurtulmasını ve ülkelerini yeniden inşa etmesini sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Al-Qarawee, H. H. (2014). Iraq's Sectarian Crisis: A Legacy of Exclusion. Carnegie Middle East Center. <https://carnegieendowment.org/research/2014/04/iraqs-sectarian-crisis-a-legacy-of-exclusion?lang=en>
Autesserre, S. (2014). *Peaceland: Conflict Resolution and the Everyday Politics of International Intervention*. Cambridge University Press.

Ball, N.-Goor. L. (2006). *DDR: Mapping Issues, Dilemmas and Guiding Principles*. Clingendael Conflict Research Unit. <https://www.clingendael.org/publication/disarmament-demobilization-and-reintegration-mapping-issues-dilemmas-and-guiding>

Barnett, M., & Zürcher, C. (2009). "The peacebuilder's contract: How external statebuilding reinforces weak statehood". In R. Paris & T. D. Sisk (Eds.), *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations* (pp. 23–52). London: Routledge.

Bildt, C. (2016). *The Seven Lessons of State Building. The Future of Conflict – International Crisis Group*. <https://medium.com/.../the-seven-lessons-of-state-building-ba07f8daf5e3>

Bingöl, O. (2022). *Çatışma ve Barış: Kavramlar, Yaklaşımlar ve Uygulamalar*. İstanbul: Hiper Kitap-Arel Yayın.

BMZ. (2022). State-building efforts being jeopardised by power struggles, terrorist attacks and corruption. The Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. <https://www.bmz.de/en/countries/somalia/political-situation-147210#:~:text=State,elections%20were%20only%20able>

Chinadaily. (2009). US learns hard lessons from Iraq reconstruction effort. https://language.chinadaily.com.cn/auvideo/2009-02/03/content_7440874.htm#:~:text=%E8%8B%B1%E8%AF%AD%E7%82%B9%E6%B4%A5%20language,war%20reconstruction

Council on Foreign Relations. (2024). *Instability in Afghanistan*. Council on Foreign Relations. <https://www.cfr.org/global-conflict-tracker/conflict/war-afghanistan>

Crisis Group. (2024). *Afghanistan: Three Years after the Taliban Takeover*. <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/afghanistan/afghanistan-three-years-after-taliban-takeover>

Deibert, M. (2014). Review: Séverine Autesserre's 'Peaceland: Conflict Resolution and the Everyday Politics of International Intervention'. *African Arguments*. <https://africanarguments.org/2014/10/peaceland-conflict-resolution-and-the-everyday-politics-of-international-intervention-by-severine-autesserre/#:~:text=have%20watched%20diplomats%2C%20aid%20workers%2C,%E2%80%99>

Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2004). Neotrusteeship and the Problem of Weak States. *International Security*, 28(4), 5–43.

Ghani, A., & Lockhart, C. (2008). *Fixing Failed States: A Framework for Rebuilding a Fractured World*. Oxford University Press.

Global Sactions. (2025). *Afghanistan*. <https://globalsanctions.com/region/afghanistan/>

Hayner, P. (2011). *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*. New York: Routledge.

- Hladik, M. A. (2015). South Sudan: Case Study in Post-Conflict State-Building. Canadian Forces College – JCSP 40. <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/301/305/hladik.pdf>
- Hovdenak, A. (2010). The Public Services under Hamas in Gaza: Islamic Revolution or Crisis Management? (PRIO Report No. 3). Peace Research Institute Oslo. <https://www.prio.org/publications/7374>
- International Rescue Committee. (2024). Millions of Afghans endure crisis three years after Taliban takeover. IRC. <https://www.rescue.org/article/millions-afghans-endure-crisis-three-years-after-taliban-takeover>
- Kriesberg, L. (2001). Changing forms of coexistence. M. Abu-Nimer (ed.) Reconciliation, Justice and Coexistence. Lanham, MD: Lexington Books.
- Lederach, J.P. (1995). Preparing for Peace. Conflict Transformation Across Cultures. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Middle East Council. (2024). Engaging Al-Shabaab in Somalia: Military Failures and the Merits of Dialogue. <https://mecouncil.org/publication/engaging-al-shabaab-in-somalia-military-failures-and-the-merits-of-dialogue/#::~text=Engaging%20Al>,
- Mac Ginty, R. (2010). Hybrid peace: The interaction between top-down and bottom-up peace. *Security Dialogue*, 41(4), 391–412.
- Mitchell, D. (2015). Blurred Lines? Provincial Reconstruction Teams and NGO Insecurity in Afghanistan, 2010–2011. *International Journal of Security&Development*, 4(1). Article 9.<https://stabilityjournal.org/articles/338/files/submission/proof/338-1-1583-1-10-20150304.pdf>
- North, D. C., Wallis, J. J., & Weingast, B. R. (2009). Violence and Social Orders: A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History. Cambridge University Press.
- Paris, R. (2004). At War's End: Building Peace After Civil Conflict. Cambridge University Press.
- Richmond, O. P. (2006). The problem of peace: Understanding the 'liberal peace'. *Conflict, Security & Development*, 6(3), 291–314.
- Shuja Al-Deen, M. (2022). Entrenched Power: The Houthi System of Governance. Sana'a Center for Strategic Studies – The Yemen Review (June 2022). <https://sanaacenter.org/.../entrenched-power-the-houthi-system-of-governance>
- Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction (SIGAR). (2021). What We Need to Learn: Lessons from Twenty Years of Afghanistan Reconstruction (Report No. SIGAR 21-46-LL). Arlington, VA: SIGAR. <https://www.sigar.mil/pdf/lessonslearned/SIGAR-21-46-LL.pdf>
- Sunday Observer. (2011). Sri Lankan experience proves nothing is impossible. <http://www.sundayobserver.lk/2011/06/05/sec03.asp>
- United Nations Security Council. (2023, October 19). As African Union Mission in Somalia Draws Down, Al-Shabaab Remains Threat to Country, Region, Special Representative Tells Security Council [Press Release SC/15457]. United Nations Meetings Coverage. <https://press.un.org/en/2023/sc15457.doc.htm>
- VOA. (2025). UN Security Council raises alarm over rising IS-K threat from Afghanistan. <https://www.voanews.com/a/un-security-council-raises-alarm-over-rising-is-k-threat-from-afghanistan/7969985.html>